

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Aydın, Y. ve Yeğen, İ. (2019). “Sabahattin Ali’nin Hikâyelerinde Bürokrasi ve Memurlar”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (Ek Sayı 1): 1243-1284
Geliř Tarihi / Received Date: 14.09.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 20.11.2018

Arařtırma Makalesi

SABAHATTİN ALİ’NİN HİKÂYELERİNDE BÜROKRASİ VE MEMURLAR

Dr. Öğr. Üyesi Yahya AYDIN

Düzce Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

yahyaaydin@duzce.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-8297-9723

İsa YEĞEN

MEB Türkçe Öğretmeni, Düzce Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı YL Öğrencisi

isayegen@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9610-7424

Öz

Türk edebiyatının önemli öykücülerinden biri olarak kabul edilen Sabahattin Ali, hikâyelerinde genel olarak Anadolu’yu ve Anadolu insanını çeşitli açılardan, toplumsal gerçekçi bir tavır ve derinlemesine bir bakışla ele alır. Bu hikâyelerde şehir, kasaba ve köylerde görev yapan asker ve sivil memurlar; zihniyetleri, halkla ilişkileri ve olay/durumlar karşısındaki tutum ve davranışları ile mercek altına alınır. Bu öykülerde, modern ya da modernleşme sürecindeki toplumlarda olduğu gibi “jandarma” şiddetin adeta somutlaştığı bir sınıfı temsil eder ve daha çok patrimonial tip özelliği sergiler. “Sembolik şiddeti” tesis eden bir zümre olarak jandarma ve polis kendine has işkence, itiraf ve sorgu metotları vardır. Bu memurlar, yazar için bir zihniyeti sorgulamanın aracı olmuşlardır. Gardiyanlar, rüşvet ve irtikâbın kucağına düşmüşken valiler, işgüzar kimselerdir. Kaymakamlar, realiteye ve halka uzaklığı temsil eden tipler olup müddeiumumilerin, idarei maslahatçı olduğu görülür. Doktor ve hastane görevlilerinin yozlaştığı bir düzende diğer memurlar da halka yabancı, acımasız, anlayışsız, kindar, rüşvetçi ve menfaatçidir. Çoğu zaman kendini devletle özdeşleştiren bu memurlar, asıl şahsiyetlerini de kaybetmişlerdir. Bu tutum ve davranışlar, halk üzerinde olumsuz intibalar bırakmış, toplumsal bilinç dışına damga vurmuştur. Böyle bir ortamda Sabahattin Ali öyküleriyle, halka ve insanımıza duyduğu merhameti ve sevgiyi, onların tarafında yer alarak ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali, Öykü, Bürokrasi, Memurlar.

BUREAUCRACY AND CIVIL SERVANTS IN THE STORIES OF SABAHATTİN ALİ

Abstract

Sabahattin Ali, who is admitted as one of the important storytellers of Turkish Literature, deals generally with Anatolia and Anatolian people from various perspectives with social realistic attitude and a deeply view. In these stories, soldiers and civil servants who work in city, town and villages are examined closer with their mentality, public relations, attitude and behaviors against events/situations. In these tales, gendarme in societies in the process of modernization or modern represents a class that violence become concrete and displays mostly patrimonial characteristic type. Gendarme and police as a coterie that forms ‘Symbolic violence’ have specific torture, confession and interrogation methods. These civil servants have become a tool of interrogating a mentality for writer. While guardians are in bribery and corruption, governors are meddlesome persons. Public prosecutors are seen as ones who does things on a day to day basis. While district governors are characters which represent distance to reality and public. In a system that doctors and hospital attendants are degenerating, other civil servants are stranger to

public, cruel, inconsiderate, vindictive, grafter and self-seeker. These civil servants, who mostly identify themselves with the state have lost their main personality as well. These attitudes and behaviors have left negative impressions on public and imbedded in social subconscious. In such an environment, Sabahattin Ali, with his stories, reveals his compassion and love to public and people by standing their side.

Keywords: Sabahattin Ali, Story, Bureaucracy, Servants.

1. GİRİŞ

Edebiyat hayatına şiirle başlamış olan Sabahattin Ali, 1935'ten 1948'e kadar şiire ara vermiş, bu süreçte daha çok hikâyeleri, romanları, çevirileri ve piyesleriyle ön plana çıkmıştır. Sabahattin Ali'nin yayımlanan ilk öyküsü 1926 yılında Akbaba'da çıkan ama kitaplarına almadığı "Yangın" adlı hikâyedir (Korkmaz, 2016: 77)¹. "Değirmen, Kağrı, Ses, Yeni Dünya ve Sırça Köşk" olmak üzere toplam beş öykü kitabı bulunan Sabahattin Ali, Sait Faik'in küçük insan ve onun duyarlıklarını konu alan öyküsünün aksine, toplumu ve onun sorunlarını eleştirel bir bakışla ele alan hikâyeler yazmıştır. Mustafa Kutlu (1972: 3-4), Sabahattin Ali'nin hikâyelerinin, sınıf çelişkilerinden ziyade bürokrasi-halk çelişkisini esas alan bir yapıya sahip olduğunu belirtir. Bu hikâyeler, zaman içinde gözlemci gerçekçilikten bürokrasiyi temel alan "tenkidî sosyal gerçekçilik"e yönelir. Takibata uğramasına ve hapislerde yatmasına neden olan sebep budur.² Necip Tosun (2013: 52) da onun daima ezilenlerin yanında, despotların karşısında yer aldığını belirterek günümüzün temel problemleri olan sağlık, bürokrasi, despotizm, yabancılaşma konularını 1930-1940'lı yıllar boyunca şaşkıncı ve çarpıcı bir gerçeklikle gözler önüne serdiğini söyler. Dönemin angaje aydınlarının aksine iktidarın projelerinin insansızlığını, yanlışlığını vurgulayarak tepeden inmece politikaları eleştirmiş, "iktidarın çizdiği pembe tabloların aslında nasıl kapkara olduğunu" ortaya koymuştur.

Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde bürokrasi ve memurlar önemli bir yer tutar. Gerçi öykülerinin çoğunda bu kişiler ve kurumlar ön planda yer almaz ancak yazar, eleştirel bir tavırla, hem kurumların hem kişilerin genel hatlarını çizmek için her fırsatı kullanır. Daha çok olumsuz yanlarıyla ele alınan bu kişi ve kurumlar, Osmanlıdan Tek Parti Dönemine uzanan bir çizgide çeşitli meslek ve zümrelerin genel karakterini okuyuculara gösterir. Bu bağlamda bürokrasi ve memurluk kavramlarından ve bunların Batılılaşma tarihimizdeki görünüşlerinden kısaca bahsetmek yararlı olacaktır.

¹Bu bilgi, görebildiğimiz kadarıyla, sadece Ramazan Korkmaz'ın, Sabahattin Ali üzerine hazırlamış olduğu doktora tezinden üretilen *Sabahattin Ali/İnsan ve Eser* adlı kitapta geçmekte, konuyla ilgili bazı temel eserlerde görülmemektedir. Örneğin; Asım Bezirci'nin hazırlamış olduğu *Sabahattin Ali/Yaşamı, Sanatı, Eserleri* ile Sevengül Sönmez'in editörlüğünde hazırlanan *Sabahattin Ali* vb.

² Sabahattin Ali, Edward Said (2004: 57-72)'in özelliklerini belirttiği entelektüel sürgüne iyi bir örnektir. Sürgünlüğü yüzünden uyum göstermeyen, çoğunluğun dışında kalıp iktidarda yer edinmemeyi benimseyen, iktidarla işbirliği yapmayıp ona direnen bir entelektüel olarak Sabahattin Ali, çağdaş Bir Thersites gibi ileri geri laflar ederek iktidarı kızdıran bir yazardır. "Yerleşmenin, evet-demenin, uyum sağlamanın sunduğu ödüller tarafından" ayartılmamış, daima alışılmışın mantığına değil, değişime ve hareket hâlinde olmaya açık bir aydındır. Bunların bedeli de zaten sürgün, hapis ve yokluğa mahkûm edilmek olmuştur.

Bürokrasi terimi ilkin 1745'te Fransa'da dönemin ticaret bakanı Vincent De Gournay tarafından kullanılmış olup etimolojik olarak “büroların muayyen bir hâkimiyete sahip oldukları sistem” manasına gelmektedir. Zaman içerisinde bürokrasi “devlet idaresi, kırtasiyecilik, idare ve teşkilatlanma şekli” olarak birtakım anlam değişiklikleri geçirmiş olup sadece devlette değil her büyük teşkilatta karşılaşılabilecek bir gerçekliğe işaret etmektedir (Abadan, 1959: 7-13). Weber (2008: 324-335), bürokrasinin ön koşullarının para ekonomisinin gelişmesi ve memurların hizmetlerinin karşılığının para ile ödenmesi olduğunu belirtir. Bir kez kurulduktan sonra ortadan kaldırılması en zor yapılardan bir olarak tanımlanan bürokrasi “toplum eylem'i rasyonel düzenlilik kazanmış ‘toplumsal eylem’e dönüştürmenin başlıca aracı” kabul edilmiş, “güç ilişkilerini toplumsallaştırmaya yarayan bir araç olarak bu aygıtı denetleyenler için birinci derecede bir iktidar aracı olagelmiştir. Dreyfus (2007: 26), uzun bir süreç içinde oluşan bürokrasiyi bir aynaya benzetir. “Tarihin her evresinde kaynaklandığı toplumu yansıtan” bürokrasiyi incelemek, bu durumda siyasal tarihe, düşünce akımlarına, toplumsal dönüşümlere eğilmeyi gerektirmektedir.

Bürokrasiyi incelemek için Weber'in ideal-tipler kavramsallaştırması yaygın olarak kullanılmıştır. Bunlar; Patrimonyal, hukuki-rasyonel ve rasyonel üretken bürokrasi ideal-tipleridir.³ Osmanlı-Türk yönetim biçimi, ilk kurumsallaşma dönemlerinde “mali kaynakları kolayca çevreden merkeze aktarabilen ve başarılı savaşlar yapabilen iyi örgütlenmiş bir yönetim” anlayışına sahip olmuştur. Zaman içinde baş gösteren yozlaşma, birtakım bürokratik ve siyasal düzenlemelerle iyileştirilmeye çalışılmıştır. Tarihî süreç açısından yaklaşıldığında Osmanlı-Türk yönetim biçimi, öncül yapısı “merkezî feodalizm” olan İngiltere ile “adem-i merkeziyetçi” olan Fransa'dan farklı olarak patrimonyalizm tipi bir yapı karakteri gösterir. İngiltere ve Fransa'da merkezi otorite dengeleyici güçler tarafından kontrol edilirken, patrimonyalizmde çevre, merkez tarafından tamamen etkisiz hale getirilmiştir. (Heper, 2012: 16-37). Bu bağlamda Şerif Mardin (1992: 34-76) yakın zamana kadar merkez ile çevrenin

³ **Patrimonyal bürokraside** memur, üst kademelerdeki her amire karşı sorumlu olup, amirine karşı mahviyet duygusu içindedir ve aralarında katı bir ast-üst ilişkisi vardır. Memurun çalışma düzeninin amirin her an değişebilecek kişisel tercihleri belirler. “Bu tür bürokrasilerde işe adam alma, terfi ve atamalarda eş dost kayırma, mezun olunan kurum, ailevi köken ve amirin kişisel tercihleri önemli rol oynar.” Kıdem ve tecrübe çok önemli olup amire sadakat aranan başlıca niteliklerdendir.

Hukuki-rasyonel bürokraside memur, en yakın amirine karşı sorumludur. Amir-memur arasındaki ilişkide sosyal mesafe olup memurun faaliyeti kanun ve yönetmeliklerle belirlenmiştir. Amirin kararlarının bunların dışına çıkmaması gerekir. İşe adam alma terfi ve atamalarda objektif sınavlar ve kurallara uyulurken kıdem, ehliyeti gösteren ölçülerden birisidir. Kanun ve yönetmeliklerle bunlara uygun olarak amirin direktiflerini eksiksiz biçimde yerine getirmek, memurlarda aranan bir özelliktir.

Rasyonel bürokraside memurdan beklenen “hizmetin objektif gereklerini” yerine getirmesidir. Amirine karşı sorumluluğu birinci derecede idari olup sosyal mesafe asgari düzeydedir. Kanun ve yönetmeliklerle bunlara uygun olarak amirini direktifleri hizmetin nesnel gereklerini tayin eder. Amirin direktiflerindeki muğlaklık, diğer idarecilere sorularak ya da ilgili kanun ve yönetmelikleri yorumlayarak bu çerçevede hizmetin gereklerine uygun hareket etmekle aşılabilir. “Hizmetin yürütülmesi bağlamında teknik düzeyde amir memuruna geniş ölçüde yetki devreder. İşe adam alma, terfi ve atamalarda nesnel ve özel yöntemlerle saptanan bilgi düzeyi ve gelişme potansiyeli önemli rol oynar.” Kıdem, ehliyet göstergesi olarak son derece önemsiz olup hizmetin gereklerini yerine getirmede gerekli kararları tek başına alabilme ve uygulayabilme aranan özelliklerdir. Bunu yapabilmek, uzun bir hizmet öncesi eğitimin gerekliliğini de ortaya koyar (Heper, 1977: 35-53).

karşı karşıya gelmesini, Türk siyasal hayatının temelinde yatan en önemli toplumsal kopukluk olarak görmüş ve bunun yüzyıldan fazla süren modernleşmeden sonra da varlığını devam ettirdiğini belirtmiştir. Bu gerilimli ilişkide bürokratik merkez daima çevreden şüphe etmiş, niyet ve eylemlerine kuşkuyla bakmış, çevrenin temel yeri olan taşrayı hıyanetle özdeşleştirmiş, çevre de bulduğu her fırsatta merkezi hiçe sayarak “bildiğini okuma”ya çalışmıştır. 1923-1946 arasında da çevreye kuşkulu gözlerle bakılmış, çevre potansiyel bir muhalefet alanı olarak görüldüğü için, merkez tarafından sıkıca gözetiminde tutulmuştur. Ana hatlarıyla bu tabloyu günümüze kadar getirmek neredeyse mümkündür.

18. yüzyıldan sonra birikip gelen sorunlar, idari yapıda reformu zorunlu kılmıştır. Bu yetersizlikler bürokrasi ve memurların niteliği ve atanma biçimleri ile ilgilidir. Tercih usulü⁴, memur yetiştirme usulü, istihdamda aranılan şartlar vb. bunlardan bazılarıdır. (Akyıldız, 2012: 15-30). Gerileme döneminden (1600-1789) itibaren yönetimde farklı odaklar ön plana çıkmıştır. 1789-1839 arası (III. Selim ve Sultan Mahmut) güçlü sultanlar dönemi olarak görülürken Tanzimat döneminde (1839-1871) sivil bürokrasi, yönetimde ön plana çıkmaya başlamış, Meşrutiyet döneminde (1871-1908) saltanat güçlendirilerek siyasi denge sağlanmaya uğraşmıştır. 1908-1922 arası da anayasal sisteme kısa süreli ve kısmen başarılı bir geri dönüş gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Findley, 2014: 79-80).

III. Selim ile başlayıp II. Mahmut ile devam eden reform devrinde ilmiye teşkilatı özelinde de ihtisaslaşmaya gidilmiş, şeyhülislâmlık çeşitli daire ve sınıfların bürokratik işlemlerinin bünyesinde toplandığı bir kurum hâline gelmiştir (Yurdakul, 2008: 291-294). Genel olarak yeni bürokrat memurlar, Tanzimat’ın sağladığı eğitim ve güvenliği, süregelen bürokratik gelenekle birleştirerek özgüvenlerini pekiştirdikleri gibi “devlet ve halk için en iyi olanı yalnız kendilerinin bildiklerinden emin olduklarını gösteren” kibirli bir bürokratik seçkin tavrın da sergileyicisi olmuşlardır (Shaw, 2006: 149). II. Abdülhamit ve İttihat Terakki yöneticileri ise, devletin İslâmî bir saltanat ve patrimoniyal bir monarşi olan yapısını modernize etmişler, bu sayede “gelenekselcilikten akılcı legalizme doğru bir gidiş” kendini göstermeye başlamıştır. Zaten 1860’lı yılların Genç Osmanlı ideologları ve daha sonraki Jön Türk devrimcileri, “laik batılı yönetim tarzlarının en belirgin biçimlerinden bazıları benimsemişlerdir (Findley, 1996:8).” I. Dünya Savaşı’ndan İttihat Terakki kadrolarının yenilgisi ve yurt dışına kaçışlarıyla sonuçlanan süreç ve Yunan ordusunun Anadolu içlerine ilerlemesi, asker-bürokrat kadroların birleşmesine ve harekete geçmesine sebep olmuştur. Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkışından sonraki dönemde de askerî hiyerarşi içinde yaptığı

⁴ Uzmanlaşmayı önleyen ve memur istihdamında yanlışlıkların yapılmasına sebep olan bu sistem, Osmanlı’nın düşüşe geçtiği dönemin bir uygulamasıdır. “Bu sistemde memurlar nöbetleşe olarak birer seneliğine memuriyetlere getirilir; ancak, görevinde başarılı olan memurlar ibka adıyla vazifelerinde bırakılabilirlerdi.” (Akyıldız, 2012: 24).

birtakım darbeler ve taşra bürokrasi üzerinde sağladığı idari kontrol, Millî Mücadele'nin rakipsiz önderi olarak ortaya çıkmasını mümkün kılmıştır. Zaman içinde harekete dâhil olan burjuvazi ve İstanbul Meclisi'nin üyeleri, eski bürokrasiden birçok kişinin Ankara'ya, yeni kurulan iktidar merkezine katılmasına sebep olmuştur. 1924-1925 yılındaki etnik, dinî ve ayrılıkçı renkleri taşıyan ayaklanmalar, bürokrasiye “ülkenin arzulanmış ulusal homojenliğe ulaşamadığını” hatırlatmıştır. Reformlar karşısındaki muhalefet zaman zaman aktif olsa da “bürokrasinin tetikte durmasına yetecek kadar” önemli olmuştur (Keyder, 1993: 101-119). Cumhuriyet tarihini biraz da iktidar ve muhalefet odakları arasındaki mücadelelerin tarihi olarak okumak mümkündür. Zaten Şerif Mardin (1992: 75), modernleşme boyunca “temel gruplardan oluşmuş bir gerçek olarak çevre ve resmîlik-karşıtı kültürün bir merkezi olarak çevre”nin hem Jön Türklerin hem de Kemalist kadroların bêtes-noires'ı (en fazla tiksiniyen şey) olarak görüldüğünü kaydeder.

Türk Romanında Bürokrasi ve Memurlar (1872-1950) adlı çalışmada bürokrasinin yoğun bir şekilde işlenişinin sebepleri üzerinde duran Çanaklı (2011: 543-550) bunları çeşitli başlıklar altında ele alır. Bürokrasinin sosyal hayat üzerindeki etkisi, romanlarında bu konuyu işleyen yazarların büyük kısmının memuriyetle olan bağı, yazarları romanlarının malzemesi olarak bürokrasiyi yoğun bir biçimde işlemeye sevk etmiştir. 1872-1950 arası Türk romanlarında bürokrasi ve memurluk olgusunun çoğu kez olumsuzluklar cephesinden değerlendirildiğini kaydeden yazar, romanlarda bürokrasi ve memurlukla ilgili olarak öne çıkan çeşitli görüşleri saptamıştır. Bunlar; memurların daireye devam konusundaki düzensizlikleri ve görevlerini ihmal, liyakatin yerine iltimasın geçmesi, rüşvet ve yolsuzluk, kırtasiyecilik, düştükleri ahlâkî çöküntü, alafrangalık, geleneğe bağlılık, İstanbul özlemi, sosyal hayat içindeki durumları vb.dir. İncelenen romanlarda yazarların, “Türk milletinin devlete verdiği mistik değerden ve kültürel geçmişinden” izler taşıyan bir tutumla bürokrasi ve memurlara yaklaştığını (Reşat Nuri ve Tanpınar hariç), “bürokratik yönetimin iç işleyişindeki prensiplere, kendine özgü ahlâkına ve varoluş sebeplerine eğilmediğini” bunun da düşünce dünyamız açısından bir eksiklik olduğunu belirtir. Yazar, Türk romanında görülmeyen tavrın, George Orwell'in Hayvanlar Çiftliği ve Bin Dokuz Seksen Dört romanları ile Kafka'nın Dava adlı eserlerinde bürokrasinin toplumu kuşatıcı niteliği ve korkunç bir baskı aracı hâline gelebileceği, bürokratik anlayışın mantık dışı hareket etmeye çok meyilli olduğunu göstererek ortaya koyduklarını ifade eder. Bizim edebiyatımızda bunun için Oğuz Atay'ı, Ferit Edgü ve Hasan Ali Toptaş'ı beklemek gerekecektir.

Bu çalışmada Sabahattin Ali'nin beş öykü kitabında yer alan hikâyelerinde bürokrasi ve memurlar, mensup oldukları zümrelere göre önce askerî bürokrasi-memurlar, sonra sivil

bürokrasi-memurlar başlıkları altında incelenmiştir. Bu hikâyelerin kimi Osmanlı dönemi bürokrasi ve memurlarını konu edinirken kimi de Cumhuriyet dönemi bürokrasi ve memurlarını ele alır⁵. Bütün bunların yanı sıra Sabahattin Ali'nin bütün hikâyeleri kendi yaşamından, görev yaptığı yerlerden, mahpusluğundan, dinlediklerinden ve okuduklarından izler taşır. Bürokrasi ve memurlarla ilgili sert eleştirilerinin altında da genel olarak şu düşüncelerinin yattığını söylemek mümkündür.⁶

Bugünkü itibarlı kişiler gibi kese doldurmadık, makam peşinde koşmadık. İç ve dış bankalara para yatırmak, han, apartıman sahibi olmak, sağdan soldan vurmak ve milleti kasıp kavurmak emellerine kapılmadık. Bütün kavgamızda, kendimiz için bir şey istemedik. Yalnız ve yalnız, bu yurdun bütün yükünü omuzlarında taşıyan milyonlarca insanın derdine derman olacak yolları araştırmak istedik. Ne af edilmez suçmuş meğer! Neredeyse, yoldan geçerken mide uşakları arkamızdan bağıracıklar 'Görüyor musunuz şu haini! İlle de namuslu kalmak istiyor ve ahengimizi bozuyor...' Çalmadan, çırpmadan, bize ekmeğimizi verenleri aç, bizi giydirenleri dolsuz bırakmadan yaşamak istemek bu kadar güç, bu kadar mihnetli, hatta bu kadar tehlikeli mi olmalı idi (Ali, 1997:17).

2. ASKERİ BÜROKRASI

Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde, özellikle köy konulu olanlarında, asker memurlar olarak jandarma ve gardiyanlardan sıkça söz edilir. Şehirde geçen öykülerinden biri olan “Kurtla Kuzu” öyküsünde ise polis memurlar ve genel olarak devlet memurluğu mercek altına alınır. Bu zihniyetin oluşumu, nedenleri detaylı bir şekilde irdelenirken polislerin sanıklara reva gördüğü muameleler de uzun uzadıya anlatılır. Hayaletimsi bir biçimde kişilerin özel hayatına sızan, müdahale eden kolluk kuvvetleri bireyleri sorgular, işkence eder ve itirafa zorlar.

⁵ Sabahattin Ali, Değirmen'in 1935'teki baskısının sonunda “Bir Orman, Kazlar, Bir Firar, Candarma Bekir, Bir Siyah Fanila İçin, Komik-i Şehir adlı hikâyelerin Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki Anadolu'yu anlattığı okunduğu zaman anlaşılmakta ise de, bunu burada ayrıca tavihe lüzum gördüm.” diyerek bir açıklama yapar (Ali, 2000a: 3). Bu açıklamanın altında çeşitli sebepler olabilir. Bu öyküler, bürokrasi ve memurların en çok eleştirildikleri hikâyelerdir. Sebeplerden biri, iktidarın şimşeklerini üzerine çekmemek olabilir. Çünkü Sabahattin Ali, 1931-33 arasında komünizm propagandası ve Atatürk'e hakaret suçlamalarıyla soruşturmaya uğrar ve çeşitli sürelerle cezaevine girer hatta memurluktan kaydı silinir (Sönmez, 2013: 25-30). Sabahattin Ali'nin ve devrin idarecilerinin, Osmanlıdan Cumhuriyet'e devreden bürokrasi ve memurluk anlayışının küçük farklarla devam ettiğini bilmemesi mümkün değildir. Belki de bu yüzden Sabahattin Ali'nin öldürülünceye kadarki yaşamı trajik bir seyir izler. Öykülerinde çeşitli boyutlarıyla irdelediği ve işlediği şiddet, yazarın ölüm sebebi olmuştur.

⁶ Mustafa Kutlu (1972: 48), Sabahattin Ali'nin öykülerinde neden uçan kuşlar, açan çiçekler, yemyeşil kırlarda neşeli biçimde kaval çalarak koyunlarını otlatan çobandan bahsetmediğini şöyle açıklar: “Osmanlı toplumunun yıkılan değerleri üzerine yeni bir bina inşa edilmek istenmektedir. Millet fakirdir. Yıllar yılı süren devamlı harpler, hastalıklar, sömürülmeler, milletin kanını iliğini emmiştir. Kadrosuzluk alabildiğinedir. Cehalet korkunçtur. Memleketi içinde bulunduğu iktisadi ve sosyal bunalımdan kurtaracak aydınlar feragat ahılâkından yoksundur. Oysaki milletin yaralarını saracak şefkatli ellere ihtiyacı vardır. Bir süre önce vatanın tehlikede olduğunu sezerek uyanan Kuvayı Milliye ruhu, aydınlar ihaneti ile sönmeye yüz tutmuştur. Artık ne hükümet tabibinde, ne muayenehanesi olan doktorda, ne hapishane müdüründe, ne mülkiye amirinde millet menfaatine çevrili bir hareket kalmıştır. Gelir dağılımı korkunç bir dengesizlik içindeyken, nemur saltanatı sürüp gitmektedir. S. Ali böyle bir ortamda gerçeklerden bahsettiği için çoklarının uykusunu kaçırır olmuştur.”

2.1. Modern Devlet-Meşru Şiddet Sarmalında Halk Karşısında Jandarma⁷

Trotsky'nin Brest-Litovsk adlı kitabında söylediği, bütün devletlerin güç ve şiddet üstüne bina edildiği düşüncesini haklı bulan Weber (2008: 140), şiddet kullanmasını bilen sosyal kurumların olmaması durumunda anarşinin doğacağını kaydeder. Şiddetin, devletin tek aracı olmadığını ekleyen Weber, devleti “belli bir arazi içinde, fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde (başarıyla) bulunduran insan topluluğu” olarak tanımlar. Teodor W. Adorno ise “toplum çoğu kez dolaylı biçimde de olsa bedensel şiddet tehdidiyle ayakta tutulur (aktaran: Akçam, 1995: 12)” derken bu gerçeğe işaret eder.

Pierre Bourdieu (2015: 181-186), Weber'in tanımı “fiziksel ve sembolik şiddet tekeli” ya da “meşru sembolik şiddet tekeli” biçiminde genişletir. Ona göre devletin meşru olduğunu söylemek “baskıya başvurmaksızın” sembolik iktidarla devletin itaati sağlanması anlamına gelir. Devlet böylece gönüllü bir boyun eğiş, itaat, gönüllü bağımlılık ve “cebir ile tercih edilmiş itaat karşıtlıklarının yakalayamadığı bu türden bir boyun eğiş” temin eder. Sembolik şiddet ya da sembolik tahakküm “devletin düşüncelerimizin en mahremi üzerinde koyduğu kısıtlar, devletin bizzat düşüncemizin içine yerleşmiş olabileceği gerçeği, maruz kalanların suç ortaklığıyla gerçekleşen bu ‘görünmez’ cebir”dir. Sabahattin Ali'nin öykülerinde jandarma, hem fiziksel hem de sembolik olarak (psikolojik) toplumun fertlerine şiddet uygular.

Sabahattin Ali'nin bürokrasi ve memur eleştirisinde, jandarma, merkezi bir yer işgal eder. Hikâyelerinin çoğunda jandarma/candarma olumsuz bir tip olarak yer alır. Bu mesleki zümreye yöneltilen tenkitler, diğer bürokrat ve memurlara göre daha yoğun ve şiddetlidir. Bu öykülerde ele alındığı şekliyle jandarma, adeta devletin sopasıdır. Diğer memurlarla mukayese edildiğinde daha cahil, acımasız ve yıkıcıdır. Jandarma, kaba kuvveti ile olaylara müdahale eder. İnsanları haksız yere döver, vurur, öldürür hatta tecavüz eder. Davranışlarını belirleyen şey kanun değil keyfiliktir.⁸ İnsanlar için jandarma tekin değildir. Hakk'ın ya da haklının yanında değil güçlünün yanındadır. Bu özellikleriyle sözü edilen zümre mensupları, daha çok patrimonyal bir tip özelliği sergilerler.

Jandarma, “Asfalt Yol” öyküsünde, yol yapım işini üstlenen müteahhidin baştan savma yaptığı yeni asfalttan vatandaşın öküz ve kağnılarını, asfalta zarar verdiği gerekçesiyle geçirmez. Burada jandarma caydırıcı bir güç olarak karşımıza çıkar. Sözde halk için yapılan asfaltı insanlar kullanamayacak, bu insanların dağdan taştan aşmaları gerekecek ve yolları uzayacaktır. Jandarma karşısında duyulan korku, Bourdieu'nun sembolik şiddet kavramını çağrıştırmaktadır.

⁷ Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir mebusun jandarmaya ilgili kullandığı “ikrah-ı milli” tabiri, halkın yaka silktiği devlet otoritesinin bir başka görüntüsüdür. (Akın, 2001: aktaran: Çanaklı, 2011: 67).

⁸ Hannah Arendt (1997: 10) “iktidar, güç ve kuvvet”ten farklı olarak şiddetin, Engels'in ifade ettiği gibi, daima araçlara muhtaç olduğunu belirtir. Öte yandan şiddet, ona göre içinde fazladan bir de *keyfilik* ögesi taşır.

Bu yasak pek ağırdı. Yol iki dağ arasındaki bir boğazdan geçtiği için, şimdi istasyona gitmek isteyenler bu dağı dolaşacaklar ve tam altı saat ziyan edeceklerdi. Bir yere toplanıp bir çare düşündüler, fakat ne jandarmalara karşı koymaya, ne de kağınlara lastik tekerlek taktırmaya, şimdilik imkân yoktu (Ali, 2000b: 14).

“Bir Orman Hikâyesi”nde jandarma, “Orman bizim her şeyimizdir delikanlı, anamız, babamız, evimiz...” diyen ihtiyarla aynı görüşte olan köylülere karşı, hükümetin ormanı işlemek izni verdiği şirketin haklarını savunur. Anlatıcı, ihtiyardan, onlar için ormanın ne anlama geldiğini dinler. Orman, onlar için çocukluklarında ev, ana ve oyun alanı iken büyüdükçe giydirip doyuran, ihtiyaçlarını temin eden bir dünya hâline gelmiştir. İhtiyar, onsuz yaşamayı tasavvur bile edemez. Ama hükümet ellerinden ormanı almış, onları ormansız hatta “tek bir ağaçsız” bırakmıştır. Ormanı işlemek izni, ormanda “kökleşen ve yayılan bir yara”ya dönüşür. Şirket çevirdiği dalaverelerle köylülerin direnme azmini kırar. Köylünün zavallılığı ve cahilliğini kullanan şirket, kesesini doldururken ormanla beraber köy halkının mazisini de köklemektedir. Bununla birlikte kalan koruyu da bir bahaneyle işlemeye kalkınca, köylü orayı ölümüne savunur ama bunun da sonuçsuz kalacağını için için bilir. Bir “kurt sürüsü” gibi kararlı olduklarından işçileri durdururlar. İçlerinden birini kasabaya, “hükümetin bu işlere bakan memuruna” gönderirler. Ormana gelen “hükümetin memuru” ve şirketin memuru, onları dikkate almaz. “Hükümetin memuru” yanındaki iki jandarmaya “Sürün bunları ormandan dışarı!” diye emir verir. Köylü içgüdüsel bir tepkiyle karşılarında duran herkese saldırır. İşçiler ortadan kaybolurken, geri kalanlar çareyi kaçmakta bulurlar. “Hükümetin göbekli memuru” köye kadar kaçabilir ve kendisini köy odasına kilitler. Bu noktada önceki tecrübelerinden hareketle köylüler, her şeyin bittiğini, bunu devletin “yanlarına bırakmayacaklarını[n]” farkındadır. Köylüdeki yılgınlık, ümitsizlik, kaderine boyun eğme, kaçınılmaz olanın gelişi karşısında duyulan sakin ve kabullenilmiş dehşet “Artık yapacak bir şeyimiz yoktu. Biz işimizi bitirmiştik. Şimdi bekleyebirdik.” şeklinde satırlara sinmiştir.⁹ Delikanlılarla kadınlar, “bir şey yapamamaktan, bir şey yapamayacağını bilmekten doğan bir şaşkınlıkla” onun bulunduğu odayı “şeytan taşlar gibi” taşlamışlar, içlerindeki hırsı söndürmeye çalışmışlardır. Her şey beklenildiği gibi olur. “Ertesi gün imdat alıp gelen candarmalar, çocuklar ve kocakarılarından başka, kadın, erkek bütün köy halkını iplerle bağlayarak kasabaya götürdüler ve memuru kurtardılar (Ali, 2000a: 57-61).” Bu hikâyede devletin köylüye karşı burjuvazinin tarafını

⁹ Bu ifade ve anlayış tarzının somutlaştığı satırlar, Bourdieu’nun “meşru sembolik şiddet tekeli” ibaresiyle birlikte okunduğunda daha iyi anlaşılabilir. Şiddetin Topolojisi adlı kitabında Byung-Chul Han (2017: 84) “simgesel şiddet”in sosyal sistemin içine gömülü olduğunu söyler. Burada simgesel şiddet, “Birer habitus haline gelmiş, sorgulamadan kabullenilmiş ve tekrarlanan algı ve davranış kalıplarına sinmiştir. İnsan yaşadığı şartları onaylar ve alışkanlık halinde *yapılması gerekeni* yaparak iktidar ilişkisini sürdürür. *Gündeliklik* bile yerleşik iktidar ilişkilerinin onaylanmasıdır. Simgesel şiddet *hiç fiziksel şiddete başvurmaya gerek kalmaksızın* iktidarı ayakta tutmaya yeter. Yani burada iktidara gösterilen rıza, bilinçli değil, refleks ve refleks öncesi davranışlarda üretilir. Simgesel şiddet, *yaşanana* anlayış ile *hükmedene* rızayı birleştirir, aynı kılar. İktidar ilişkisi neredeyse doğal, kimsenin sorgulamadığı bir *işte-her şey- böyle* gerçeği olarak görüldüğü için ki çok etkilidir.”

tuttuğu açıkça görülmektedir. “Zaten yönetilenlere güvenmemek bürokrasinin İmparatorluğun yönetici sınıfından devraldığı bir miras olduğundan, yapılacak en iyi şey uyanmış kitlelere göz kulak olmaktır (Keyder, 1993:152).” Halkın hak arama ve hakkını savunma çabasını bir uyanış olarak kabul edersek, buna verilen tepkinin şiddeti anlaşılabilir. Bu noktada yine devletin “yüzünü kamu yararına dönmüş bir aygıt değil, bir zor aygıtı, kamusal düzenin ancak egemenler lehine korunmasının aygıtıdır (Bourdieu, 2015: 20).” anlamında Marksist bir yorumunun görüldüğü de söylenebilir.

“Bir Firar” adlı öyküde jandarmalar İdris adında bir suçluyu (!) bir yerden bir yere götürmektedirler fakat manzara içler acısıdır. Jandarmalar, İdris’i basamayacak kadar çok dövmüşlerdir. Hâlbuki İdris suçsuzdur. Jandarma bunu araştırmaz. İdris, yolda kendisine “cıgara” veren jandarmaların aslında iyi insanlar olduklarını düşünür. Ama vazifeleri gereği, üstelik yüzbaşının “faili bulmadan gelerseniz gözüme görünmeyin!” şeklindeki tehditleri, köyü soyan çoktan ortadan kaybolduğu için, onları bir fail bulmaya zorlar. İdris’e yöneltilen suçlama ya da itiraf etmesi, onaylaması gereken eylem, bayram namazında İmamköy camiini soymasıdır. İdris’in zanlı ya da fail olması için, oraya doğru giderken görülmesi yeterlidir. Köylü de birkaç senedir serseri serseri etrafta dolaşan ve dalavereli işlere girişen İdris köyde kaldıkça jandarmanın ayağının köyden kesilmeyeceğini bilmektedir. Bunun için jandarma ile zihni düzlemde işbirliği yaparlar. İdris, suçunu itiraf edince sıra delilleri toplamaya gelir. Dayanılamaz derecede “sopa, dipçik ve tekme” yiyen İdris, trajikomik bir şekilde suçsuzluğunu değil suçluluğunu ispatlamaya çalışır. Çünkü kanun ve hukukun yerini keyfilik almıştır. İdris, ilk aklına gelen isim olarak paraların, İmamköy’nden Kahveci Süleyman Ağa’da olduğunu söyler. İçinden de “Yandı garip Süleyman Ağa!” der. İdris, sonrasında olacakları hayal eder. Jandarmalar, “hiçbir şeyden haberi olmayan ihtiyarı yatıracaklar ve döveceklerdi. Gebertinceye kadar döveceklerdi (...) İhtiyarın iki kat olmuş beline tekmelerin, dipçiklerin indiğini görür gibi oldu.” Ama İdris, civarda kendisine tek yardım eden kişiye bunu yapamaz. Kaçmaya çalışır. Jandarmalar, uyarmaya lüzum görmeden İdris’i vururlar. Temize çıkması ancak ölürken söylediği şu sözlerle mümkün olacaktır. “Süleyman Ağa’nın hiçbir şeyden haberi yok (...) Benim de...”(Ali, 2000a: 66-68). Burada jandarmanın yaptıklarının, bürokrasi ve memurların yaptıklarının akıldışı şeyler olduğu yönündeki düşüncelerle de benzerlikler gösterdiğini söyleyebiliriz. Şiddet konusunda Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi karşılaştırıldığında önemli koşutluklar gözlemek mümkündür. Yönetici zümrelerin devlet felsefesi ve anlayışlarından gelen, şiddeti en doğal hak saymaları ile yönetilen kitlelerin bunu algılayış mekanizmalarındaki süreklilik, şiddetin olağan ve normal bir pratik olarak algılanmasına hizmet etmiştir (Akçam, 1995: 324).

“Candarma Bekir” hikâyesinde Çallı Halil Efe, yüz seneye hüküm giyen bir mahkûmdur. Kendisini asmadıklarına şükreden Efe, anlatıcı olan “efendi mahkûm”a, devletin kendisinden “iki başıbozuk, bir candarma, bir mavzer, iki at”ın hesabını sorduğunu söyler. Anlatıcının aktardıklarına göre Çallı Halil Efe, bir cinayet sebebiyle İzmir’e kaçmış, yakalanınca yürütülerek Denizli’ye getirilmiştir. Bu esnada tabanlarında derin yarıklar açılmıştır. Mahkemesini beklerken “Çal Müddeiumumîsi” bir tahkikat için onu ister. “Karakola yayan sevkolmak ne demektir” bilen Efe, müdüre yalvarır ama emir bir kez çıkmıştır. Zaten Efe de “devlet kuvvetine güç yetmez” düşüncesindedir. Bu zorunlu yolculuktan kaçmak için adam yaralamayı düşünür ama zararının daha büyük olacağını hesap ettiğinden vazgeçer. Yola çıkarken jandarma, Efe’yi sevmeyen bir gardiyanla konuşur ve kelepçeyi ona arkadan takar. Efe’nin yalvarması fayda etmez. Temmuz ortasında yedi sekiz saat yol alırlar ama jandarmalar, görev değişimi yaparlar. Sonraki karakola ulaşmak için mahkûmu koşturan, dinlenme isteğine dipçikle karşılık veren jandarma, sıcakta köylülerin kendisine ikram ettiği ayranı, üstüne başına döke döke içerken Efe’ye bir yudum içirmez. Üçüncü günün sonunda Baklan ovasındaki Kaklık köyünde bulunan karakola gelirler. (Ali, 2000a:73-74).

Osmanlıda belirli istisnalar dışında şiddet sürekli yasaktır ancak 1858 yılında suçun sopa ile cezalandırılması cezası kaldırılmış olmasına rağmen Cumhuriyet’e geçmiş “karakolda, emniyette, okulda” sık kullanılan bir cezalandırma biçimi olmaya devam etmiştir. Osmanlı-Türk ceza tarihinde şiddet, egemenlik hakkı olarak yaygınca kullanılmıştır. Şiddet, sadece soruşturmada değil ıslah etmek, korkutarak sindirmek amacıyla caydırıcı bir unsur olarak uygulanmıştır. “Devlet, başlangıçta kendi üyeleri tarafından kullanılan şiddeti giderek kontrol altına almış, onu sadece kendisi tarafından, belirli merkezlerde ‘gizli’ olarak kullanacak şekilde disipline etmiştir.” (Akçam, 1995: 326-334).

Kaklık köyünde Efe, “candarma olan Kara Muradın Bekiri” ile karşılaşır. Bekir, Efe’nin vurduğu Süleyman’ın yakın arkadaşıdır. Cinayetten sonra dağa çıkan Efe’nin yataklarını ihbar etmiştir. Halil Efe, kendisine “Eceline susamadıysa edebiyle otursun. Çallı Halilin gözüne gayrı dünya görünmüyor.” diyerek haber salar. Şimdi ise Bekir “namlı şanlı candarma” olmuştur. İlk başta Halil Efe’ye iyi davranan Bekir’in niyeti sabah olunca ortaya çıkar. Halil Efe’ye düşman ne kadar “köy âyânı, muhtar, köylü” varsa hepsini karakola toplamış gelmiştir. Böylelikle dayağın etkisi de artacaktır. “Mahpuslukta adam dayak yemekten yılmaz. Eğer Bekir yalnız dayak atsa, bunu da تنها bir yerde yapsa, hiç ağırıma gitmezdi. Candarma değil mi, helbet dövecek... Bizim Bekir bir saatten ziyade benimle eğlendi; her yanımı dayaktan çürüttü, uyuz ite yapılmayacak hakareti yaptı... Bekir yorulunca yakamı bıraktı.” Jandarma elbette dövecektir. Halil Efe’ye dokunan, bunu insanların içinde

yapmasıdır. Dinlene dinlene Halil Efe'yi döven Candarma Bekir, köylülerle konuşur tekrar onun yanına gelir “soyuna sopuna sövmiye, suratına tükürmiye” başlar. Seyredenlerin hepsi, buna katıla katıla güler. Bekir'in amacı Halil Efe'yi zebun edip yalvartmaktı[r].” Ama öleceğini bilse bunu yapmayı düşünmez. Sonunda bir punduna getirip Bekir'in ettiğini kanla temizler (Ali, 2000a: 74-76). Akçam (1995: 329-334), yeniçerilerin güvenlik sağlama görevlerini yerine getirirken yaygın olarak başvurdukları “Karakol dayağının” yeni düzenlenen güvenlik mekanizması tarafından aynen alındığını ifade eder. Çallı Halil'in gördüğü şiddeti son derece olağan karşılaması, Akçam'ın dediği “İslâm hukukunun işkenceyi yasaklayan yumuşak niteliği, işkencenin zihniyet dünyamıza, normal sayılarak yerleşmesi”nin sonucu olabilir. Bir taraftan şiddetin yasak olduğunu bilen ama öbür taraftan da işkence yapılmasını normal karşılayan bir kültür oluşmuştur.

Çallı Halil Efe'nin herkesin gözü önünde Candarma Bekir tarafından dövülmesi, devleti kategorileştirme/sınıflandırma edimlerinden birine işaret eder. “Categorien”den gelen “kategori” kelimesi, aynı zamanda “kamuya açık olarak suçlamak hatta hakaret etmek” anlamına gelir. “Yani devletin categorien'i kamusal bir otoriteyle, kamuya açık biçimde itham eder; hem yargıda bulunmaya hem de o yargıya temel teşkil eden kategorilere cevaz veren bir yetkiyle ‘Seni, halkın önünde, suçlu olmakla itham ediyorum (...) Seni sınıflandırıyorum; Seni cezalandırıyorum’ (Bourdieu, 2015: 28) (...)”

Sabahattin Ali, “Komik-i Şehir” hikâyesinde Anadolu'da dolaşan tiyatro kumpanyalarından birinin başından geçenlere eğilir. Bu kumpanyanın gelişi, kasabadaki bütün memurlar ve işsizler için bir mesele teşkil eder. “Candarma kaymakamlığından mütekeait belediye mimarının eseri olan taş tiyatro” binası tamamlanmamasına rağmen burada oyunlar oynanabilmektedir. Oyunun oynanacağı akşam, memleket büyükleri erkenden locaları doldurmuşlardır. Bunlardan biri “candarma kumandanı”dır. İşkodralı olan kaymakamın hemşerisidir. Anlatıcıya göre çok “habis” biridir. Memlekete yeni gelen memurlara kolaylık göstermesi, onlarla ahbap olarak gece toplantılarına katılmak ve aile kadınlarıyla “çeşmiçerez geçinmek” içindir. “Büyük bir hırsı da –iki kelimeyi bir araya getiremediği halde- içtimalarda nutuk söylemektir.” Bu tavrın altında yatan neden, kumandanın, kamusal söylemin sahip olduğu etki ve yaptırım gücünün sahibi olduğu gerçeğini halka göstermek düşüncesidir. Kasabaya gelen kumpanyanın aktrislerinden Viktor adında Yahudi bir kadın ile Suzan, Namık Kemal'in Zavallı Çocuk oyunu oynanırken Çömlekçizadenin adamları tarafından kaçırlır. Eşkiyalar, Suzan'ı kısa sürede bırakırlar. Viktor'un sevgilisi ve kumpanyanın başı olan Rahmi sabaha kadar uyuyamaz. Rahmi, sabah erkenden “candarma kumandanının dairesine” gider. Kimse gelmemiştir henüz. Saat dokuzu,

dokuz buçuğu geçer. Saat onu vurduğunda kumandan yolda görülür. Kumandan, Rahmi bir şey söylemeden “Gördünüz mü akşam yaptığınızı?.. Başımıza iş açtınız!” diyerek olayın onların ihtiyatsızlığından kaynaklandığını ileri sürer. Henüz bir takip emri çıkarılmamıştır. Çünkü kumandan kaçırılan kadının, er geç eşkıyalar tarafından getirileceğini söyler. Kumandan, takip emri çıkarmamasının sebebi olarak olumsuz hava şartlarını gösterir. Rahmi, yanına iki jandarma verilirse gidebileceğini söyler. Çıldırarak duruma gelen Rahmi, peş peşe “Peki ama, siz bu memleketin inzibatını temine memur değil misiniz?.. Herkes canını ve namusunu size emanet etmedi mi?.. Mesul olacağınızı düşünmez misiniz?.. Bu yaptığının korkaklık olduğunu düşünmez misiniz?” şeklinde sorular sorar. Bu durum karşısında kumandan, onu dışarı attırarak sorunu görmezden gelmeyi ve söylenenleri düşünmemeyi tercih eder (Ali, 2000a: 91-97). Bu olayda jandarma kumandanının hareketlerine yön veren husus, kanun değil keyfiliktir. Taşrada merkezî hükümetin memuru olmaktan bir nevi hükümetin kendisine dönüştürülen jandarma, bulunduğu yerin asayiş ve inzibatından daha önemli meseleler üzerine kafa yorar.

“Kağrı” hikâyesinde, bir tarla meselesi yüzünden işlenen cinayet bağlamında köye altı saat uzaklıkta olan karakolun ve jandarmaların, köyden biri cinayet haberini götürmedikçe on beş gün köye uğramayacaklarından söz edilir. Jandarma, köye bir o kadar yakın bir o kadar da uzaktır. Öldürülen Sarı Mehmed’in anası mahkeme ve jandarma korkusuyla şikâyetinden vazgeçirilir. Bir ay kadar sonra köye “iki süvari candarma”nın gelmesi muhtarın yüreğini hoplatmaya yeter. Bunlar karakolun değil “vilâyetin candarmaları”dır. Köyde herkesin ifadesini alırlar. Durumu hükümete haber eden, cinayeti işleyen Savrukların Hüseyin’le kavgalı olan ve kasabada pabuççuluk yapan Garip Mehmet’tir. Bu jandarmalar, ağustos sıcağında at üstünde günlerce yolculuğu gözü kesmeyen müddeiumumi tarafından gönderilmiştir. Doktor da ihtiyatlı davranmak için, bir cinayet varsa jandarmalara “cesedi çıkarıp kasabaya getirmelerini” sıkı sıkı tembihler. “Kadın: -Yavrumu mezarında bile rahat komadılar!- diye iki yanını dövüyor ve bütün Anadolu kadınları gibi ses çıkarmadan ve pek az hıçkırarak ve çömelerek ağlıyordu[r].” Fakat jandarmalar, ölüyü mezardan çıkarıp kasabaya götürme işini kendileri yapmazlar. Bu işi, ölünün yaşlı annesine yaptırırlar. Kadını ite kaka kağrıyı hazırlatırlar. Evlat acısıyla yanan kadın bu acıya zor dayanır. Oğlunun feci şekilde kokan cesedini bir eski, yamalı yorgana sarar, kağrıya yükler. Gece vakti yola çıkarlar. Aynı zamanda muhtar, imam ve Savrukların Hüseyin birbirlerine bağlanarak jandarmaların önüne katılmıştır. Yaşlı kadın ise “kağrıdan yayılan ağır koku ile sersemlemiş, sendeleye sendeleye yürüyor, bazan birdenbire hızlanan öküzlere yanında gitmeye çabalıyordu. Yavaş yavaş ayakları sürüklenmeye, ağlamaktan, içine akıta akıta ağlamaktan daralan göğsü nefes

alamamaya başladı.” Sarı Mehmed’in anası, evladının ölüsünü kasabaya götürürken bu acıya daha fazla dayanamayacak, yolda düşüp ölecektir (Ali, 2000a: 105-107).

“Sıcak Su” adlı öyküde, iki jandarma İsmail adlı bir suçlunun peşindedirler. Bir akşam vakti, köyün bir ucundaki evine gelirler. Karısı Emine’nin İsmail’den haberi olduğunu düşünmektedirler. Önce tatlı dille, güzellikle işe başlarlar. Sonra, yüzbaşının kendilerine yaptığı baskılardan bahsederler. Bu kez de İsmail’i yakalamadan giderlerse, herhangi bir dağ başındaki karakola gönderilme ihtimallerinin bulunduğunu söylerler. Emine, istediklerini söylemeyince ihbarın sahil olup olmadığını düşünürler. Sonra birinin aklından “gusülhaneye” bakmak geçer. Onlara göre suyun sıcak olması, İsmail’in de yakınlarda olduğunu göstergesidir. Emine’nin duyabileceği bir şekilde “İsmail herhalde uzakta değildir, bize teslim olmağa gelmezse, karısının ırzını kurtarmağa da gelmez mi?..” der, biri. Emine’yi yakalayıp mindere atınca, onun bağıracığını, İsmail’in de dayanamayıp çıkıp geleceğini bu sayede ölüsü ya da dirisini ele geçirmenin mümkün olacağını düşünürler. Emine’nin bağırma ihtimali de vardır. O zaman diğeri “deneyecektir.” Sonunda Emine’yi işgal ederler. Ağzından bir kelime çıkmaz, bağırmaz, kimseyi yardıma çağırmaz. Sonra jandarmalar “yüzlerinde tatlı bir yorgunluk ve içlerinde hafif bir endişe ile” evi terk ederler. Emine ise, sinerek ormana dalar. Eve gelen İsmail, bir daha Emine’yi bulamaz (Ali, 2000a: 204-207). Sabahattin Ali’nin Osmanlı dönemi, Tek Parti ve Millî Şef dönemlerinde jandarmaların köylüyle olan ilişkilerini bazı öykülerine konu ettiğini belirten Asım Bezirci (1992: 135-137), bunlardan biri olarak da “Sıcak Su” öyküsünü gösterir. Burada jandarmaların Emine’ye karşı olan tavrını belirtirken “onu kirletmeye kalktıklarından” bahseder. Oysa jandarmalar, Emine’yi işgal etmişlerdir. Sabahattin Ali, asker-halk arasındaki derin ayrılığı vurgulamak için böyle bir sahneyi kurguya dâhil eder. Duydukları endişe ve yüzlerindeki tatlı yorgunluğun sebebi budur. Belki de Türk edebiyatında bu durumun başka bir örneği yoktur. Zaten onun hikâyelerinde jandarmalar genellikle halktan yana olmayıp, varlıklı olanların yanında dururlar. Kimi zaman da yasadışı hareketler sergilerler. Bezirci, onda var olan bürokrasiye yönelik bu tavrın “cefakeş milletine ve memleketine” beslediği derin sevgiden kaynaklandığını ifade eder.

2.2. Rüşvet ve İrtikâbın Kucağında Gardiyanlar

Sabahattin Ali öykülerinde gardiyanlar, jandarmalara oranla daha az sayıda hikâyede karşımıza çıkarlar. Genellikle silik karakterler olan gardiyanların çoğu vicdansız, zalim, rüşvetçi ve menfaatçi tiplerdir. Onlar, işlerini yürütmenin yolunu bulmuşlardır. Hapishane şartları ise mahkûmlar için son derece sağlıksız ve gayriinsanidir. Onlar da bu durumu kullanarak mahkûmları istismar ederler.

“Kazlar” adlı hikâyede, Dudu’nun kocası “Opruklu Seyit” üç sene önce düğün yerinde birisini vurmuş, on seneye mahkûm olmuştur. Seyit, yazdığı mektupta başgardiyân ve müdüre vermek üzere karısından iki kaz istemektedir. Tek kazı olan Dudu, üstelik kaz her gün yumurtlarsa oğlu Hüsnü’ye içlik yapmak için aldığı bezin parasını, bir ayda bakkal İlyas Efendi’ye ödemeyi düşünmektedir. İşin içinden çıkamayan Dudu, komşularından birisinin kazını da çalarak, erkenden şehre doğru yola çıkar. Seyit, üç aydan beri hastadır. Hapishane doktoru, ara sıra onun hastanede yatmasını uygun görür ama ağır hasta gelince ilk önce onu taburcu ederler. Seyit, ağır veremdir ama kendisi bunu bilmez. Bu tür hastaların cezalarının tecili ve tahliyeleri icap etmesine rağmen, bu durumu bilen açığöz ve pişkin mahkûmlar, çok fakir olduğu için onunla meşgul olmazlar. Dudu hapishaneye geldiğinde, تنها olan kapının önüne sokulur. Jandarma, onu iter ve “geri git!” diye bağırır. Ancak gardiyân, elindeki kazları ve torbayı görünce çağırmak için elini kaldırır. Çünkü burada işler rüşvetle dönmektedir. Tam o sırada birkaç mahpusun elindeki sedyeyle, Seyit’in ölüsü taşınmaktadır. Gardiyân, bunu bilir ama hırsı ve aç gözlülüğü insanlığına galebe çalar. Dudu’ya “İçerde ama, bugün görüşme günü değil. Ver onları da sen haftaya gel!” der. Onu tekrar azarlar ve haftaya gelmesini söyler. Köye dönünce, çaldığı kaz yüzünden jandarmalar onu yakalar ve üç ay kaza hapishanesinde yatar ancak Seyit’in ölümünden bu süre içinde haberi olmaz (Ali, 2000a: 62-65).

“Candarma Bekir” hikâyesinde gardiyân, fakir olduğu, muhtemelen kendisine rüşvet veremediği için, sevmediği bir mahkûm olan Halil Efe’yi götürülecek olan jandarmaya, mahkûma kötü davranması için telkinde bulunur. “Kapıcı gardiyân Necip Efendi benden hiç hazzetmezdi. Hem efe, hem fakir olduğuma mı kızardı kim bilir... Candarma gelince bir kenara çekti, biraz konuştular, ondan sonra candarma kelepçeyi ille arkadan vuracağım diye tutturdu (Ali, 2000a:73).”

Sabahattin Ali’nin hikâyelerinde rüşvet alan memurlar, sıkça görülür ancak yazar, bunların altında yatan sebeplere eğilmez. Amaç, bu tür bir olgunun varlığını okurlara göstermektir. Öykülerde rüşvet veren, istenen ya da beklenen kişiler, bu durumu normal olarak karşılayan ve kanıksayan kişilerdir. Makamlarını kullanarak bundan çıkar elde eden yöneticiler ya da gardiyânların bu eylemi, “irtikap yoluyla zulüm¹⁰”e bir örnektir. Sahip oldukları kamusal gücü kötüye kullanan yönetici ve memurlar, yalanı da işe katarak işlerini yürütmüşlerdir. Yukarıda verilen örneklerde memurlar arasındaki dayanışma ve işbirliği de ortaya konmaktadır.

“Duvar” adlı öyküde kır saçlı bir mahpus, anlatıcıya başından geçen bir firar hadisesini anlatır. Mahkûmlar, hapishane duvarlarının dibinde bulunan ahşap binalarda

¹⁰ Zulüm, sınırlandırılarak kısaca “kamu hizmeti görenlerin halka karşı işledikleri suçlar” olarak tanımlanabilir (Mumcu, 2007:xviii).

marangozluk, oymacılık, kuyumculuk yapmakta ve çıkardıkları işleri dışarıdaki komisyoncularla işbirliği yaparak sattırmaktadırlar. Sessiz insanlar oldukları için müdür onları korumakta, onlar da kazandıklarından üç beş kuruş ona ayırmaktadırlar. Ama akılları dışarıdadır. Bir gün dükkânın köşesinde tutkal kaynatırken taşın biri yerinden oynar. Kır saçlı adam, arkadaşı ile beraber bir kaçış planı yapar. Dükkânda fazla kalmak için, gardiyana beş on kuruş verilir. Gardiyan da onları koğuş yoklamasında mevcut göstermektedir. Kaçmayı düşündükleri gece, Arap gardiyanın eline yirmi beş kuruşla bir tutam esrar sıkıştırırlar. Ama kır saçlı adam kaçamaz. Öbür arkadaşının ise kaçtığını düşünür. Bunun için hayıflanmaktadır. Ama sonra duvarlar yıkılırken kaçtığını düşündüğü arkadaşının iskeletiyle karşılaşınca büyük bir şaşkınlık yaşar (Ali, 2000a: 129-134).

Rüşvet olayları ¹¹ Osmanlıda XVI. yüzyıla kadar daha az görülürken bu tarihten itibaren, sıklıkla karşımıza çıkar. Rüşvetin en önemli sebebi olarak gösterilen “para hırsı ve karakter bozukluğu”nun altında yatan temel sebep, iktisadi yapıdaki bozulmadır. Tımar sisteminin bozulması, para ekonomisi anlayışını kavrayamayan Osmanlı yöneticilerinin gösteriş ve servet tutkusuna yenik düşmesi gibi ana nedenlerin yanında birbirini tetikleyen krizler, azalan devlet gelirlerinin memurluğa olan rağbeti attırması ve memurlara tahsis edilen gelirlerin yeterli gelmemesi vb. nedenler rüşvetin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Ayrıca kamu hizmetlilerinin malî statüleri¹², hukuk düzenindeki temel aksaklıklar ve reayanın durumu da rüşveti besleyen unsurlar arasındadır (Mumcu, 2005: 290-305). Tanzimat, saydığımız nedenlerin bir bölümünü ortadan kaldırmış ancak temel sebepler varlığını sürdürmüştür. Ancak Cumhuriyet devrinin ceza kanunu memurların işleyebilecekleri suçları ayrıntıları ile belirtmiş ve ciddi bir uygulama başlatmıştır (Mumcu, 2007: 55-56). Sabahattin Ali öykülerinde halk, daima memurların baskı ve isteği sonucu rüşvet verir. Halkın kendi başına, bir işinin görülmesi için rüşvet vermesi ise, onun hikâyelerinde görülmez.

2.3. “Devletin Hayaleti” Olarak Polis ya da Bir Zihniyeti Sorgulamak

Walter Benjamin (2014: 28-29), şiddetin bir araç olarak ya hukuk kuran (grev hakkı, ölüm cezası vb.) ya da hukuku koruyan (ordu, polis vb.) türe girmesi gerektiğini belirtir. Ancak “kolluk gücünde” mevcut olan şiddet, “tüyler ürpertici, hayaletimsi bir karışımla” bu ayrımın ortadan kalktığı bir duruma işaret eder. Bu durum da beraberinde birtakım olumsuzlukları getirir. Derrida

¹¹ 1600'lerin başından itibaren bürokrat ve askerde rüşvetçilik ve lükse düşkünlük artar. Şeyhülislâm Behâî Efendi'nin (1651-1654) şu sözleri o dönemdeki rüşvet ve adam kayırmacılığı göstermektedir. “Bak efendi, günümüzde memuriyetler rüşvetle artırma ile satılıyor, işler bu kertede çığırından çıkmış iken, neden bu gibi fitne-engiz kargaşa çıkaran asılacaklar himaye olunuyor (İnalçık, 2009: 155).” Buna ilişkin örnekler daha da çoğaltılabilir.

¹² Mustafa Akdağ (1975: 45), devlet memurunun Celâlî olmasında vergi alma meselesini “baş dava” olarak görür. Osmanlı tarihinde bütün devlet müesseseleri vergi işi ile doğrudan doğruya alakalıdır. Devlet hizmetinde olanların büyük çoğunluğuna hazineden nakit akçe verilmemiş, bunun yerine reayanın üzerinde bulunan vergilerden maaş tahsis olunmuştur.

(2014: 104), bu sınır yokluğunun “tiksinç ve iğrenç” bazı uygulamalara zemin teşkil ettiğini belirterek, böyle bir durumda “polis devlet olması” olgusundan bahsedilebileceğini, onun “devletin hayaleti” haline geldiğini söyler. Böylece “sınırları temel olarak tayin edilemez” polis devletinin tanımına ulaşılmış olur. İncelenen öykülerde polisin uygulamalarının büyük ölçüde bu çerçevede olduğu söylenebilir. Sorgulayan, işkence eden, itirafa zorlayan ve takip eden polis, Rifat ve Sevim’in hayatına hayaletimsi bir biçimde sızmıştır.

Sabahattin Ali’nin hikâyeleri genellikle taşrada geçtiğinden, hikâyelerde polise oldukça az rastlanır. Sadece “Kurtla Kuzu” hikâyesinden polislerle ilgili bir fikir elde edilebilir. Bu öyküde disipline edilmiş şiddetin, belirli bir mekânda soruşturma, ıslah etme, sindirme amaçlı kullanılmasına tanık oluruz ancak Rifat; İdris, Çallı Halil ya da köylüler gibi şiddeti onaylamaz, kabullenmez.

“Kurtla Kuzu” öyküsünün baş kişisi Rifat, yazarın birçok hikâyesi gibi kendi hayatından izler taşır. “Mahkemelerde” adlı kitabında yazarın aktardığı şu satırlar, Rifat’ın düşünceleriyle büyük ölçüde benzeşir.

Ben bir kafa taşıyorum. Bu kafa yalnız karnımı doyurmak, üstümü giydirmek imkânlarını ihzar edecek bir makine, bir uşak değildir. İnsan dimağlarının ekmek parasından maada da meşgul olması icap eden bir takım meseleler vardır ki bunların gündelik hayatla bir guna alakaları yoktur. (Ali, 2004: 9).

Rifat, yirmi gün polis müdürlüğünde sorgulanmıştır. Görüntülere ve seslere yabancılaşan, yürümeyi bile unutan Rifat, tekrar o minimini hücreye tıklma endişesiyle şaşkınlığından kurtulmaya çabalar. Evine gitmek için tramvay beklerken kendisi hakkında bir şeyler söylemeye mecbur edilen Sevim’le karşılaşır. Sevim’e tanımadığı halde Rifat’ı tanıdığı söylenmek istenmiş, aynı şeyler dört gün boyunca Rifat’a da yapılmıştır. Sevim, zayıf bulunduğu için kendine kızar. Kendisine fena muamele edilip edilmediğini soran Rifat’a bir müddet cevap vermez. Ama sonra “Bana yapılanlar ancak yapanları küçültür...” karşılığını verir. Rifat ise, “kendi içimizde, kendimize dair bilmediğimiz o kadar çok şey var ki...” diyerek onu anlayışla karşıladığını belirtir. Rifat, arkalarına adam taktıklarından şüphelenir. Polisler, bir akşam Rifat’ı dört gündür beklettikleri ve geceleri çıplak masaların üzerine yatırdıkları yerden alıp Sevim’le yüzleşmeye götürmüşlerdir. Sevim’e, arkasında duran beyi tanıyı tanımadığı sorulunca yüzünde oluşan ifadeyi Rifat unutamaz. Kendi vurduğu yaralı bir serçenin avucunu patlatacak kadar şiddetli kalp atışını, gözlerindeki şaşkın ve korku dolu bakışını, bunun sonucunda da hayvanı olduğu yere bırakıp kaçışını hatırlar. Bu manzara, ona bu duyguyu yeniden hatırlatır (Ali, 2000b: 175-182).

“Yorum” sözcüğünü “kişilerarası bir gerçekliğin dil aracılığıyla toplumsal olarak yapılandırılması” olarak tanımlayan Cover (2014: 176-178), “acı ve ölüm”ün yorum’un seslendiği dünyayı yok ettiğini belirtir. “Ölüm” toplumsal gerçeklikler ve ilişkiler kurmanın yok edilmesi anlamına geldiği gibi, “acı” da benzer bir anlama sahip olmasının yanı sıra dilin kendisini yok etmektedir. “Kurbanın normatif dünyasını ve ortak gerçeklikler yaratma yeteneğini yok etmek adına, kasıtlı olarak acı çektirilmesine *işkence*” denir. Sorguyu işkencenin bir parçası olarak gören Elaine Scarry, onun nadiren bilgi koparma amacı taşıdığını ileri sürer. “İşkenceciler mahkûmu itirafa zorlayarak, aşırı acının dünyayı yok edici olduğu gerçeğini tescil etmeye ve nesnelleştirmeye zorlarlar.” diyen düşünür sözlerine şöyle devam eder: “Bu yüzden işkenceciler neredeyse her zaman ihanet ararlar –yani, kurbanın elle tutulmaz normatif dünyasının, acının maddi gerçekliği ve onun uzantısı olan korku neticesinde paramparça edildiğinin kanıtlanışını.” İşkencede fail ve kurban kendi “korkunç dünyalarını” yaratırlar ancak “bu dünya bütün anlamını başkalarının külleri üzerine dayatılmış olmaktan alır. Bu dünyanın mantığı tam tahakkümdür- her ne kadar amaç tam olarak gerçekleşmese de.”

“Kurtla Kuzu” hikâyesinde, polis kurt gibi avını tuzağa düşürmek ve onu yakalamak isteyen bir tip olarak çizilir. Av yani suçu itiraf¹³ ettirilmek istenen kişi ise, onların karşısında bazı psikolojik zaferler kazanabilir. Tabii buna zafer denilebilirse. Rifat, kendisini tanıdığını söyleyen Sevim’in daha fena muamele görmemesi için, “Böyle bir kadın tarafından tanınmak benim için şereftir. Fakat ben kendilerini tanımıyorum ve bundan pek müteessirim!” der. Onu yukarı çıkardıkları vakit, bundan ötürü kendisini “adeta zafer kazanmış gibi” hisseder. Bu durumda onlar zayıf, Rifat, güçlüdür ve bu durum ona gurur verir. Dört gün boyunca bir kalem odasında gündüzleri iskemlede kıvıldamadan oturan, geceleri çıplak masada yatırılan Rifat, bu zaferden ötürü kendini çok güçlü hisseder. Gündüzleri odayı dolduran memurların konuşmalarını dinledikçe “nefsine itimadı” artar. “Hürriyetine, hatta hayatına hükmedebilecek durumda olan bu insanların zavallılığı” gururunu artırır. Aralarında konuştukları şeyler devletin kendilerine verdikleri elbise, palto, şapka, ayakkabıya dair mevzulardır. “Hepsi de, hizmetinde buldukları idare makinesinden, devletten, memleketin gidişatından şikâyetçiydiler.” Her yerde duymanın mümkün olduğu “görünüşte üstünkörü, dar hattâ yanlış” olan ama “sebepleri biraz kurcalanınca derin yaralara dayanan o tenkitler, o küfürler” bu adamların günlük mevzularıdır. Bu kişiler Rifat’a göre o kadar zavallıdır ki “Aleyhinde buldukları sistemin kendilerini, bu dertleri ortaya dökmek ve bunlara bir çare bulmak için

¹³ “İtiraf, kişi kendisini ve kendi benliğini oluşturan dünyanın tüm veçhelerini – arkadaşlar, aile, ülke, dava- ele verir. (...) Muhbir, bir topluluk olasılığını yok eder ... zira muhbir, ihanet ilkesinden hareket ederken, topluluk güven ilkesi sayesinde ayakta durur (Cover, 2014: 178).”

savaşanları ezmek işinde kullandığını bile” fark edemezler. Alt rütbedeki polisler, bazen geç çıkmaları icap ettiğinde ya da izne çıkacak birine bir vazife verildiğinde, işte o zaman Rifat’a, amirlerinin aleyhinde az bile yazdığını söylerler. Onların iç yüzlerini bildiklerini ama ekmek parası ile kuruma bağlandıklarını belirtirler ama Rifat, iş olsun diye bir şeyler yazmaya başladığında da “Yazı yazmanız yasaktır beyim!” diye hemen üstüne atılırlar (Ali, 2000b: 182-184). Bu tip insanlar, birey olmanın temel şartı olan bilinçten yoksun kişilerdir. Ancak içgüdülerine göre hareket ederek aleyhlerine olan şeyler hakkında bir değerlendirme yaparlar. Aynı zamanda devletle kanunla kendini özdeşleştirmenin, gücün verdiği psikolojik tatminin bağımlısı olmuşlardır.

Rifat, kendisini sorgulayan polisleri “zavallı” olarak nitelerken, onlara baktıkça uğruna savaştığı hakikatlere daha çok inanır. “Ahmaklığın, geriliğin ve namussuzluğun bir gün nasıl olsa yenileceğine daha çok güven[ir]. Yalnız zayıf olmamak ve döğüşmekten yılmamak lâzımdı[r].” Bir polis hücrelerinde saatlerce, günlerce hiçbir şey olmadan beklemek ona göre azapların en korkunçlarından biridir. Kendini buna alıştırmış olan Rifat, bütün insani duygulardan kendini geçici olarak soyutlar. Herkesin “cellâtlar” a mukavemeti birbirinden farklıdır, bunu kimse bilemez. Ona göre bilinen bir şey vardır ki o da “bu cellâtların” onlara dost olmayacağıdır. Rifat için, bunların hepsi fena, vicdansız insanlar değillerdir. Aralarında belki de “müşfik aile babaları, vefalı arkadaşlar, hassas yürekli tabiât âşıkları” vardır. Ama aldıkları vazife, onları iradelerinin dışında bir kuvvetin oyuncağı haline getirir. Rifat, onlara kızmaz, onlardan nefret etmez sadece onların “zavallılıklarına ya da insanlığın bu kadar tiksinecek hâle gelmesine” acır.

Cemiyet içinde aldıkları mevki ve vazifenin onlara verdiği şahsiyet, tabiatın şekil verdiği asıl benliklerini o kadar gölgelemiş, seneler geçtikçe o kadar gerilere itmiş, boğmuştur ki, kendileri bile bu asıl benliklerini aramağa kalksalar, herhalde içlerinde karanlık bir boşluk, bir kargaşalıktan başka bir şey bulamayacaklardır. Benimle uğraştıkları, hatta bana işkence ettikleri sırada, ben onlarda bu insan tarafı aramakla meşguldüm. Evet, onlar benim fena bir kimse olmadığımı inandıkları halde muhakkak fena bir tarafımı, kendilerince fena sayılabilecek bir tarafımı bulmaya uğraşırlarken, ben onların insanlıktan uzaklaşmış, hayvanlıktan, vahşilikten bile daha ürkütücü bir hal almış hareketlerinde, yüzlerinde, gözlerinde, şu her şeyi iyi ve güzel bir ahenge götürmeye çalışan tabiatın bir eserini, bir izini arardım (Ali, 2000b: 186-187).

Fiziksel olarak işkencenin önüne geçmenin mümkün olmadığı düşünen Rifat, “ruhumuzu kamçılıttırmama”nın elimizde olduğuna inanır. Yalvarmayı asla düşünmez çünkü birbirlerinin dilleri farklıdır ve bu, kuzunun kurda yalvarması gibi bir şey olacaktır. Ona göre,

işkence edenler, birkaç ruh hastasının dışında bunu zulüm olsun diye ya da zevk almak için yapmıyorlardır. “Vazife diye başlamışlar[dır]... Ruhunu ekmek parasına satan her insan gibi yavaş yavaş alışmışlar, birer makine haline gelmişler. Bizi onlardan asıl iğrendiren, daha ziyade insanın böyle bir makine haline gelmesi[dir].” Rifat, aradaki mesafenin korunduğu müddetçe dayak ve işkencenin önemli olmadığını bilir. Ama bu mesafeyi ortadan kaldıran ve “insanı katilinin kolları arasına atan bir dikkatsizliğin” çok kötü sonuçları olacağını kabul eder. Onun başından böyle bir hadise geçmiştir. Kendisi, tepesinde bin mumluk ampul yanarken “insan beynini cıvık bir çamur yığını haline getiren hücre”sinde kalmakta, günde en çok iki defa beş on sopa yemektedir. Ama koridorda, karlı bir zeminde, kuru bir bank üzerinde iki haftadır büzülüp oturan sendikacının kendisinden daha fazla azap çektiğini düşünür (Ali, 2000b: 187-186).

Bir gün Rifat, sivil bir komiser tarafından hücrelerinden alınır, traş ettirilir ve düzgün bir kılıkla Ankara'dan gelmiş yüksekçe bir memurun, şefin karşısına çıkarılır. Adam önce, ona yapılan fena muameleden ötürü üzüntülerini belirtir, onun gönlünü okşayacak şeyler söyler. Rifat'ın polis memurları hakkındaki olumsuz düşüncelerine katıldığını belirtir. Ama her polisin lise mezunu olduğu Viyana'daki gibi polislerin yetişmesi için, zamana ihtiyaç olduğunu ifade eder. Temenni ettiği şey “şahsa göre muamele etmeyi bilen memurlar”ın yetişmesidir. Rifat'ı diğer mahkûmlarla bir tuttuklarından ötürü arkadaşlarını uyarmıştır. Çünkü ona göre Rifat, yardımı istenen bir arkadaştır ve “vatan hainlerinin arasına herhalde merak saikasıyla sokulmuş”tur. Rifat, bunun da bir oyun olduğunun farkındadır. Yumuşak bir sesle bu girişimin de sonuç vermeyeceğini çünkü ilişkide bulunduğu düşünülen kimseleri tanımadığını beyan eder. Polis, bu oyunu farklı usullerde tekrarlar. Bir ara polis, ona sigara ikram eder. Rifat, sigarayı alırken gülümsemek için zorlar kendini ama sonrasında polis onu, tokatlar ve tekmeler. Hakaretler havada uçuşur. “Hayvan”la başlayan hakaretler, “Siz insan mısınız ulan?”a kadar uzanır. Köpeklikle, vatan-millet hainliği ile devam eden küfürler, “Sizleri bit ezer gibi ezmeli... Eşşek seni...” ifadeleriyle neredeyse biter. Yüksek rütbeli polis, daha sonra memurları çağırır ve onlardan “bu rezil herife” her şeyi itiraf ettirinceye kadar nefes aldirmamalarını tembihler. Rifat ise, “bir insanın cellâdına gülümsemesi, kendi yumuşaklığı ile onu yumuşatabileceğini sanması”nı çok gülünç ve adi bir şey bulur (Ali, 2000b: 189-196). Rifat'a verilen söz rüşveti, gösterilen iki yüzlü tavır yazarın başından geçen bir hadisenin değiştirilmiş şeklidir. Bir ara Poliste ifadesi alınırken yazara jandarma yüzbaşısı Rıfat Bey, şaka tarzında "Ah! Sana yüz bin lira vermeli idi de o zaman görmeliydi" der. Sabahattin Ali de cevaben "Yüz bin liraya malik olmak bana fikirlerimden fedakârlık

ettiremezdi. Fakat belki bazı eşkâline muhalif olduğum bir hükümete hizmet etmezdim." (Ali, 2004: 7) diyerek tavrını açıkça ortaya koymuştur.

3. SİVİL BÜROKRASI VE MEMURLAR

Bu bölümde devletin idare-yönetim ve hukuk gücünü elinde bulunduran ama halkın hakkını korumaya çalışmaktan ziyade, siyasal elitler (kendileri de dâhil) ile güçlülerin imtiyazlarını koruma derdine düşen ve halktan uzaklaşan vali, kaymakam, savcı vb. memurlar ile belirgin tarafları maddiyata düşkünlük olan, hikmetinden soyunmuş doktorların halka karşı kibirli muamelesi, bencilliği ve yabancılaştırması ele alınmıştır.

3.1. İşgüzar Valiler- Halka ve Realiteye Uzak Kaymakamlar

Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde vali ve kaymakamlar, genellikle benzer özellikler sergiler. Bunlar, umumiyetle menfaatçi, kibirli, tembel ve halka uzak tiplerdir. Kendilerine başvuran mağdur insanlara karşı, güçlü ve zenginlerin tarafını tutarlar, savunmasız kadınlara tecavüze yeltenirler, vakitlerini boş eğlencelerle geçirirler. Anadolu'dan bir an önce kurtulmak, bir yolunu bulup büyük şehirlere geçmek için uğraşırlar.

Vali, Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde, olaylar genellikle Anadolu köy ve kasabalarında geçtiği için, pek yer almaz. Valinin kişiliği ile ilgili bilgi edinebileceğimiz tek hikâye olan "Asfalt Yol"da, halkın ihtiyaç ve menfaatlerinden ziyade üstlerine yaranmayı kendisine amaç edinmiş bir vali tipi vardır. Hikâyede "bütün vilayetin en büyük derdi" haline gelen bir yol ihtiyacı söz konusudur. Bu konuda defalarca dilekçe verilerek ve şehrin önemli bürokratlarıyla görüşülerek talepte bulunulmuştur. Buna rağmen vali bu konuda hiçbir girişimde bulunmamış, halka kulaklarını tıkamış ve ilgisiz bir tavır takınmıştır. Ancak o günlerde şehri ziyaret eden bir devlet büyüğünün, laf arasında bozuk olan yoldan geçerken rahatsız olduğunu dile getirmesi üzerine vali, bu devlet büyüğüne yaranmak için hemen yol yapılması için girişimleri başlatır. Yolla ilgili dilekçeleri karşılık bulamayan anlatıcı öğretmen tarafından bu durum şöyle aktarılır:

Bizim iş birdenbire canlandı. Geçenlerde şehre büyüklerimizden biri gelmiş. Otomobili ne kadar rahat da olsa bu yol yine kendini hissettirmiş olacak ki, bir laf arasında valiye bundan bahsetmiş, vali de hemen atılarak: -İlk düşündüğümüz şeylerden biri de budur, hemen bu sene yaptırmak istiyoruz, projeleri hazırlanıyor. Hatta asfalt yaptırmayı bile düşünüyoruz (Ali, 2000b: 6)...

Yol yapım işiyle ilgili olarak projeler hızla hazırlanır, iş ihale edilir. Bütün bu süreç büyük bir tantana ile gerçekleştirilir. Fakat hiç gereği yokken ve "temiz bir şose yeter"li iken oldukça pahalıya mal olacak şekilde asfalt yol yapılacak, bu işe ciddi paralar harcanacaktır.

Vali Ankara'ya gider, bu işin yapılabilmesi için büyük gayret sarf eder. Ancak tüm bunları halkın yola ihtiyacı olduğu için değil üstlerine yaranmak için yapar.

Kendisini bu yol işine dört elle sarılmaya sevk eden, o büyük zatın işareti olduğunu söylüyor ve onun yol yapıldıktan sonra daima geleceğini vaat ettiğini hatırlatıyor. Hakikaten büyüklerimiz her şeyi görüyorlar ve bir işaretleriyle uyuyanları uyandırıyorlar. Yalnız vali bu yol için halkın da birçok müracaatları olduğundan hiç bahsetmiyor, yolun köylüye ne kadar faydası olacağını da söylemiyor”(Ali, 2000b: 10).

Bankalardan borç alınarak asfalt yol yapılır. Yolun açılış töreninde vali uzun bir nutuk verir. Yol yapım işini alan yüklenici, büyük paralar kazanmıştır. Kalitesiz ve alelacele yapılan asfalt yol ise kısa sürede bozulacaktır. Yolun bozulmasından köylülerin kağnıları sorumlu tutulur ve köylülerin kağnıları ile bu yoldan geçişleri yasaklanır.

“Bir Siyah Fanila İçin” adlı hikâyede, mülkiyeden yeni mezun Ömer, Anadolu'da kaymakam olarak görevlendirilir. Ancak beklediği, hayal ettiği gibi bir yer bulamayınca, gerisin geri döner ve ayakkabı boyacılığı yapmaya başlar. Daha sonra vapurda karşılaştığı Güzin'e bu macerasını anlatır. Görev yerine giderken “Erenköyü'ne gidiyormuş kadar basit ve üzüntüsüz” İstanbul'dan ayrılır. Üstelik Pendik'i geçince içine hüznün çökmemiştir. Gittiği kazayı, “staj gördüğü vilâyetin ufak bir numunesi” gibi hayal eder. Burada iki sene kalmaktan bir şey olmayacağını, pişkinleşip hayatı bile anlayabileceğini düşünür. Kasaba, tren istasyonuna üç saat uzaklıkta, üstelik yollar araba işlemeyecek kadar bozukçadır. Belediye reisinin evine gün ağarırken varırlar. Birkaç hafta şehri ve civarını gezer. Hayatında bu kadar hayal kırıklığına uğrayacağını tasavvur etmemiştir. Buranın kendisinde bıraktığı ilk izlenim şöyledir: “Burada tabiat basit, muhit basit, halk basit, hulasa her şey basitti... Ahali manasız ve fesattı... Burada halk adi, alelade ve çürük ruhluydu.” Kasabadaki memurların durumu içler acısıdır. Burada “işsizliğin doğurduğu yegâne iş olan dedikodu” almış yürümüştür. Bütün memurlar birbirini çekiştirmekte, on dakika sonra da kahvede beraberce tavla oynayıp garson kızlara sarkıntılık etmekten sıkılmamaktadırlar. İlk mektep müdürü müfettiş olmak istemesi, kendini geliştirmek isteğinden kaynaklanmaz. Amacı alacağı harcırahlarla çalgılı kahve kızları için düştüğü borç batağından çıkabilmektir. Belediye reisinin mebus olmak istemesi ise, memlekete daha çok hizmet etmek için değil “şimdi dış geçiremediklerinin o zaman tepesine binecek, ahbablarına caka satacak” imkâna kavuşacak olmasındadır (Ali, 2000a: 85-88).

Kaymakamın görev yaptığı kazanın tabii manzarası iç karatıcıdır. Bir çamlık “ esmer dağların ortasında, kirli bir bakkal önlüğüne yamanmış yeşil bir kadife”yi, dağların üzerindeki çakıllar “ömrümüzü, zevklerimizi törpüleyecek bir zımpara kâğıdın[1]” köyler, “cibinlik

köşelerindeki tahtakurusu yuvalarını” hatırlatmaktadır. Konuşacak, dertleşecek kimse yoktur. İstanbul hasreti, kaymakamı fena halde sarmıştır. Ona göre Aksaray’da karpuz satan bir külhanbeyi, bu Orta Anadolu kazasının en yüksek memurundan daha cana yakın, daha tabii ve konuşulur biridir. Biraz da İstanbul’un Anadolu’ya yüksekte bakışını andırır bu manzara. Sadece İstanbul’un kendi değil adını bile yazmak tatlı ve mutluluk verici bir eylemdir. Her şeyi bırakıp İstanbul’a gitmek için önündeki tek engel gelecek hülyaları ve okulda muhayyilesinin “süsleyip püsleyip kafa[sına] yerleştirdiği tasavvurları”dır. Her şeyi kaybetmeyi göze alır ama kalarak her şeyden fazla sevdiği aklını kaybetmeyi göze alamaz. İstanbul’a yağan kar, buraya yağanına kıyasla “konfeti” gibi kalmaktadır. Kar yağarken sanki “tabiat büyük bir sinema makinesini net yapmakta”dır. Karlar ise, “aktörlerin saçlarını beyazlatmak için saçlarına serptikleri pudraları” andırmaktadır (Ali, 2000a: 88-89). Görüldüğü gibi Ömer, ne Anadolu’nun ne de hayatın gerçeklerinden haberdardır. Tam anlamıyla romantik olan Ömer’in düşüncelerini büyük ölçüde izlediği filmler şekillendirmiştir.

Ömer’in bir sabah aynada gördüğü siyah fanila giymiş, ince bıyıklı, ceketi omzunda külhanbeyi imgesi, İstanbul’a dönme kararı alması için yeterli olur. Kendisini burada sıkın şeyin halk, muhit olmadığını düşünür. O, kendini “efendi olmak kabiliyetinde” görmez. Nizam, kanun gibi kayıtlara tabi olamayacak kadar serseri olduğuna inanır. Ona lazım olan belirli yer, iş ve yatak değildir. O biraz da bohem mizaçlı olduğunu kabul eder. Hayatın zevkinin değişiklikte olduğunu düşünür. İstanbul’da karşılaştığı eski bir arkadaşına ise kendi devrinin memurlarının ve bürokratlarının genel fikri olarak düşündüğü, şu sözleri söyleyecektir:

Bana vatanperverlikten, oraların tenvire (aydınlığa, aydınlatılmaya) ihtiyacından bahsetme! Söyleyeceklerin doğrudur, lâkin -burada sesini alçalttı- lâkin bizim için, yani benim içinde yetiştiğim gençlik için, memleket muhabbeti bir fantezi, feragat lügatten silinen bir kelime, hodbinlik en makul seciyedir.

Benim başkalarından farkım; samimiyetim, düşüncelerimi açıkça söyleyip yapmamdır (Ali, 2000a:90).

“Komik-i Şehir” adlı öyküde kaymakama, kasabaya oyun oynamak için gelen kumpanyanın oyunlarını oynadığı binadaki birinci loca tahsis edilir. Mülkiyeden yeni çıkmış bu İşkodralı genç; “ukâla, kendini beğenmiş, kötücül...” biridir. Sokakta başını ileri uzatarak, bastonunu kaldırımlara vurarak yürümektedir. Akıl noktasından kendisini herkesin üstünde gören kaymakam, kazanın doktorlarıyla bile, “ders anlatan bir müderris tavrıyla” konuşur.

“Hayatta namuslu adam tasavvur edemez: ona göre bütün kadınlar orospu, bütün erkekler buna benzer illetlerle mâlûl yahut hırsızdır (Ali, 2000a: 91-92)...”¹⁴

Sevgilisi Viktor, Çömlekçizadenin adamları tarafından kaçırılan kumpanyanın sahibi Rahmi'nin, jandarma kumandanının huzurundan kovulunca, çaresizlik içinde aklından şu düşünceler geçer: “Hükümet yok muydu?.. Başlarında kendilerinin hür, namuslarının emniyette olduğunu söyleyen bir hükümet yok muydu?” Sonra kaymakama çıkmadığını hatırlar. Ona durumu söylemeyi, yalvarmayı hatta onu tehdit etmeyi düşünür. Hükümet konağına varınca durumu kaymakama iletir. Kaymakam, takip çıkarması için jandarma kumandanına yazacağını söyler. Rahmi, aralarında geçeni anlatınca kaymakam, bunun bir hikmetinin olduğunu düşünür. Rahmi'yi önce sözle oyalır. Israr ettiği zaman unuttuğunu söyler. O da jandarma komutanı gibi “Hem biliyor musun? Boşuna külfet... Nasıl olsa birkaç güne getirirler.” der. Rahmi, delirecek gibi olur. Hatta kaymakam, kaçırma olayında Viktor'un gönlünün olduğunu söyler. Rahmi, boş şeyler konuştuklarını, vaktin geçtiğini ifade edince “kendisine, kazanın kaymakamına” bu lafin söylenmesini hazmedemez. “Bir orospu için başımıza iş mi açacaksın?” şeklinde Rahmi'ye çıkışır. Rahmi, karşılığını verir ancak kaymakam “Edepsiz... Takip çıkarmıyorum!..” diyerek daha sert çıkışır. Bu kez, Rahmi biraz yumuşak konuşmak zorunda hisseder kendini. Ağlar, yalvarır, alttan alıp kaymakamı “rikkate getirmeye” çalışır ama çaresiz odayı terk etmek zorunda kalır. Kaymakam, jandarma kumandanına sormakla iyi ettiğini düşünür aksi halde Çömlekçizadelerle uğraşıp dertsiz başına dert alacaktır (Ali, 2000a: 97-99). Ramazan Korkmaz (2016: 139), “başımıza iş mi açacaksın?” ibaresinin, Çömlekçizadelerin, Ankara'da kaymakamın yetkilerini aşan bir nüfuza sahip olmalarına ve kasabadaki etkilerine işaret ettiğini söyler. Bu şekilde davranarak geleceğini sağlama alan kaymakam, aslında sosyal düzenin ve barışın bozulmasına, anarşinin doğmasına yol açmaktadır.

Bu konuşmadan sonra Rahmi, bir at kiralayıp Viktor'u tek başına aramaya gider. Çok zorlu şartlarda yolculuk eder. Üçüncü günün sonunda büyük bir çam ormanının yanında Çömlekçizadenin adamları Viktor'u baygın bir şekilde karlar üzerine bırakıp giderler. Dördüncü günün sonunda Rahmi'yle Viktor, kasabaya ancak girerler. Rahmi, bu berbat yerden gitmek için hemen hazırlıklara girer ama kaymakam, olayı örtbas etti denmemesi için Viktor Hanım'ı makamına ister. Ancak Viktor'un güzelliği onu etkilemiştir. Konuşma

¹⁴ Halka düşman nazarıyla bakan kaymakam gibi memurların, bakış açılarında etkili olan sebepler üzerine eğilen Mustafa Kutlu (1972: 160), şu değerlendirmelerde bulunur: “Halkı adilikle, ilkelikle, gerilikle suçlayan aydınlarımız çoğunluktadır. Buna sebep o yılların tahsil olanaklarının çok az oluşu ile okumuşların varlıklı aileler arasından çıkmış olmalarıdır. Batılılaşma ile başlayan bürokrat yaratma çabalamaları varlıklı kesimin, kendi değerlerinden uzaklaşarak dejenere olmasına sebep olmuştur. Eğitim sistemi de Batı değerleri üzerine oturtulduğundan okullardan yetişenler ister istemez Batı kafası taşıyacaklardır. O zaman halka dönmek söz konusu olamaz.”

ilerledikçe gözlerini Viktor'un "beyaz, solgun yüzünden, koyu mavi gözlerinden" ayıramaz. İçinden onun "Amma enfes bir şey" olduğunu geçirir. Ona karşı zapt edilmez bir hırs duyar. Kendi kendini "bu sapa kazanın kralı" olduğu, kimsenin böyle bir tiyatrocü kız için hesap soramayacağını düşünerek yüreklendirir. En sonunda sözlü tacizi aşip kendini tutamaz. "Gel!.. Gel!.. Bitirdin beni!.." diyerek Viktor'u kucaklar ve gerdanından öper. Kadın, kendisini tersleyip suratına bir tokat indirince "Aç bir köpek iştahla sarıldığı bir et parçası ağzından kapıldığı zaman, nasıl kızar ve vahşileşirse, kaymakam da öylece kız[ar], vahşileş[ir] ve kudur[ur]." Yazar, kaymakamın şeref ve haysiyete aşina olmadığını, gurur ve nahvetine dokunulduğu ve acizliği yüzüne çarpıldığı için kendisini kaybedecek derecede öfkelenildiğini ama yine de sakin kalmaya çalıştığını belirtir. Karakol komutanını çağırarak, kadının fahişelik yaptığını, Çömlekçizadelerle dağa kaçtığını, önce doktora sonra da umumhaneye götürülmesini söyler. Bu şekilde Viktor'a kaymakam tokatlamasının sonucunun ne olduğunu göstermiştir. Üstelik böylelikle Viktor, her zaman elinin altında olacaktır. Rahmi, bunu duyunca bir gece vakti kaymakamın yolunu keserek onu tehdit eder. Kaymakam da kumpanyayı "birçok vukuata, memleket inzibatını ihlâl edecek ahvale sebebiyet verdiklerinden, bir yaylıya doldurularak, idareten kaza hududu haricine -iki candarma refakatiyle-" çıkarır. Araba köprüden geçerken jandarmalarla beraber suya gömülür. Yalnız Viktor ile jandarmalardan biri kurtulur, onlar da verem olurlar. Jandarma birkaç yerde vakanın kaza olmadığını anlatır ama kaymakam, "hulâsa çenesini kapatmasını" söyler (Ali, 2000a: 99-104). Kaymakamın kendisini nitelerken kullandığı kelimeler, Kafka'nın bürokrasiden bahsederken kullandığı "modern sultanlar" (Brod, 2000: 39) ile Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar (2007: 294-296) romanında geçen "gerçek olumsuzluğun sultanı" ifadelerini hatırlatmaktadır.

Kaymakam, hikâyelerde en sert tenkit edilen yöneticilerdendir. Bu durumun altında onların halka daha fazla yabancılaştığını vurgulamak düşüncesi yatmakta olabilir. Sabri Ülgener (2006: 102), ülkemizde aydın ve bürokrat karışımının, "aydın kütle yabancılaşması"nın temeli olduğunu ifade ederek müfettiş, vali, kaymakamın kütleye üstten bakan ve yanına kolay yaklaşılabilen yönetici takımının aynı zamanda diplomalı aydının örneğini verdiğini belirtir. Bizde bürokratla kaynaşmış aydın "Bir yüzü ile devamlı hikmetler savuran, her şeyin doğrusunu yalnız kendi bilen bir 'akl-ı evvel'; öbür çehresi ile yetki ve uygulama alanında her şeye gücü yeten, 'dediği dedik' bir kuvvet ve iktidar odağı" tipi ortaya çıkarırken Batıdaki aksine "hem dili dönen hem gücü yeten (...) yanına salavatla yaklaşılabilecek; hayrına da şerrine de bulaşmaktansa mümkün olduğu kadar uzağında durulacak bir kibir odağı" olmuşlardır.

3.2. İdareimaslahatçı Müddeiumumiler

Müddeiumumi, Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde ele aldığı bürokratlardan biridir. Bu yöneticilerin de diğerlerinden farkı yoktur. Onlar da zengin ve güçlünin yanında yer alırlar. Savcılara göre; işler takip edilmeli, sürekli gidilip gelinmeli, gerektiğinde rüşvet verilmelidir.

“Kazlar” adlı hikâyede, mahkûm Opruklu Seyit veremdir. Hastalığı çok ilerlediğinden bir süre hastaneye hiçbir şekilde kabul edilmez. Bu durumda olan mahkûmların ya cezaları tecil edilmekte ya da mahkûm tahliye edilmektedir. Seyit'in evrakları savcılıkta beklemektedir. Muhtemelen saf ve fakir olduğu, adamı olmadığı için ne cezası tecil edilir ne de tahliyesi gerçekleşir. Zaten kısa süre sonra Seyit, hapishanede hastalıktan ölür.

Tedavisi kabul olmayacak kadar ilerlemiş olan veremleri hastaneler kabul etmiyorlardı. Nizamnameleri (yönetmelikleri) böyleydi.

Böyle hastaların cezalarının tecili ve tahliyeleri icap ederdi. Fakat Seyit, hastalığının ne olduğunu bilmiyordu... Evrakı ve raporları müddeiumumilik (savcılık) kaleminde duruyor, takip eden olmadığı için sıra bekliyordu (Ali, 2000a: 63).

“Komik-i Şehir” öyküsünde, kasabaya gelen tiyatro kumpanyası, zaten herkesin boş ve işsiz olduğu kasaba için bir meşguliyet yaratır. Müddeiumumi “mugayiri âr ve hayâ danslara, oyunlara karşı ne gibi tedbirler alacağını” düşünür. Memleket büyüklerinin erkenden doldurduğu localardan birine de o, oturur. Manastır'ın Ohri kazasından bir Arnavut olan müddeiumumi, tam bir Rumeli şivesiyle konuşur. Çarlistoncu Suzan'ın yaptığı dans, müddeiumuminin önceki düşündüklerini unuttuğunu gösterir. Perde kapandığında herkes gibi müddeiumumi de coşkundur. Suzan için ziraat müdürüne “Akiki zenatkâr... Dil mi efendim?..” diyerek onun onayını alır. O akşam, Suzan'la beraber Viktor, oyun sırasında Çömlekçizadenin adamları tarafından kaçırılır ancak ne kaymakam, ne jandarma kumandanı, ne müddeiumumi ne hiçbir yetkili, bu olaydan sonra takip emri çıkarmak istemez. Sadece müddeiumumi göstermelik olarak olay yerinde ayaküstü Rahmi'nin ifadesini almakla yetinir (Ali, 2000a: 92-95).

“Kağni” hikâyesinde, “bir tarla meselesi yüzünden Savrukların Hüseyin, Arkbaşında Sarı Mehmedi” vurmuştur. Cinayet, köydekiler tarafından altı saat uzaklıktaki karakola değil, kasabada pabuççuluk yapan ve katille hasım olan Garip Mehmet tarafından hükümete bildirilir. Müddeiumumi önce doktoru da alıp köye beraber gitmeyi düşünür ancak “ağustosun bu sıcaklığında at üstünde günlerce yolculuğu pek gözüne kestireme[z].” İşini soruşturmak için açık göz iki jandarmayı köye göndermekle yetinir (Ali, 2000a: 106).

3.3. Yozlaşan Doktorlar ve Hastane Görevlileri

Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde doktorlar ve hastane görevlileri daha çok yozlaşma temi bağlamında ele alınmıştır. “İnsanın mesleki ve ahlaki bakımdan kendisine, değerlerine ve bütün insanlığa yabancılaşmasından kaynaklanan bir problem” olan yozlaşma, insanın en duyarlı, soylu yanlarını tahrip eden, körelten bir sorun olup hep karşı güç grubunu temsil eden kahramanlarda görülür. Onların karşısında yer alan kişilerse mağdur, bedbaht ve mutsuz edilir (Korkmaz, 2016: 133-136). Doktorlar üzerine yazmaya 1940'tan sonra başlayan Sabahattin Ali, “çıkarcı kimi doktorları ve simsarları halkı soyan, aldatan, inleten, acımasız” kişiler olarak görmüş ve yermiştir. Ancak bunları yaparken gerçeklerden ayrılmamış, duyduğu ve gördüğü sahici olayları temel almıştır (Bezirci, 1997: 108-11).

“Kağrı”da tarla meselesi yüzünden köyün birinde bir cinayet işlenmiştir. Olayın üzerinden bir ay geçmiş, maktul gömülmüştür. Doktor da, aynı müddeiumumi gibi bu kadar mühim bir olayda dahi köye gitmez. Müddeiumuminin gönderdiği jandarmalara, daha ihtiyatlı davranmak adına eğer bir cinayet varsa cesedi çıkarıp kasabaya getirmelerini sıkı sıkı tembihler (Ali, 2000a: 106).

“Sulfata” adlı öyküde bulunduğu kasabanın hemen arkasında yer alan ormanla kaplı dağa gezmeye çıkan anlatıcı, manzarayı uzun süre seyreder. Sonra ormanla kaplı dağda su ararken yolunu kaybeder. Biraz mücadele ve arayışın ardından etrafında yeni dikilmiş zeytin fidanları, bir kuyu, mısır ekili küçük bir bahçesi bulunan küçük bir kerpiç kulübeye varır. Kulübede kimse yoktur. Susuzluğunu gideren anlatıcı, yukarıdan bakınca sırtında ağır yük bulunan birinin kendisine doğru geldiğini fark eder. Aşağıya doğru ilerleyince, yolun kenarında bir karaltı görür. Yerde, yamalı bir pazen şalvardan çıplak ayakları görülen bir kadın yatarken onun yanında diz çöküp oturan biri vardır. Aralarında geçen konuşmadan adamın karısı Aliye'nin sıtmadan ötürü hasta olduğunu öğreniriz. Kadın, sıtmanın etkisiyle yaşından büyük göstermektedir. “Sıtma Mücadelesi”ne gitmiş olan adam, karısı için “bir şeyi yok” denilerek sulfata verilmediğini bildirir. Yirmi iki yaşındaki delikanlı, içini dökme isteğiyle anlatıcıya iyice açılır. Kuruma derdini, anlamak istemedikleri için anlatamadığını söyleyen delikanlı, kendisi askerde iken karısının sıtmaya yakalandığını belirtir. Orak zamanında sıtmaya yakalan Aliye'yi doktora götürmüştür. Doktor, kaytan bıyıklı, kocaman gözlüklü “tüyü bozuk bir oğlan”dır. Hademelerden birine “Al şunun kanını!” diyerek Aliye'nin kanını aldırır, ardından “iki gün sonra gelin!” sözüyle onları başından savar. Aliye, son gidişinde doktora yalnız başına gitmiştir ama kendisine kanında bir şey çıkmadığı söylenir. Hâlbuki hasta olduğunun farkındadır. Doktordan yalvararak “sulfata” isteyince “Senin hastalığın sıtma değil dedik ya!” şeklinde hekim, onu azarlamıştır (Ali, 2000b: 147-156).

“Tüyü bozuk bir oğlan” olan doktor, Aliye’yi belediye doktoruna yönlendirir. O ise, Aliye’ye sıtması olduğunu, Mücadele’ye gitmesi gerektiğini söyler. Aliye, köye bırakır gelir. Geleneksel usullerle onu tedavi etmeye çalışan kocası, karısı biraz canlanınca tekrar kasabaya iner. Onları tanıyan doktor, “Ne diye geldiniz sulfatacılar?” diyerek onlarla alay eder. Kanı temiz çıktığı için başka bir şey yapamayacağını bildiren doktora, Aliye’nin kocası, belediye doktorunun söyledikleri iletince o, bu duruma kızar. “Öyleyse ateşi çıktığı zaman getir de bir daha kanını alalım!” diyerek onu azarlar. Israr edilince Aliye ile kocasının üzerine yürür, tepine tepine bağırır. “Laf anlamaz hödük şeyler”e hadlerini bildirmek için “Kanun var, nizam var, size yol gösteriyoruz, daha da kafa tutuyorsunuz. Defolun şurdan!..” diyerek hakaret eder. Ateşlenince kan verebilmek için Aliye ile dispanserin kapısının dibinde yatmayı düşünen kocası, hademe tarafından da “ Ne yapışkan şeylermiş bunlar” diye istiskal edilirler. Sıtma nöbeti, akşam olurken gelir ama doktor, gece yarısına kadar yatmaya gelmez. Geldiği vakit ise, kapısını açacak kadar bile kendinde değildir. Delikanlının yüzüne geçirerek “Yine mi siz?.. Gece yarısı bile sizden rahat yok mu? Allah’ın gündüzünü gözünüz görmüyor mu? İş zamanında sizinle uğraştığımız yetmiyor mu?.. Nankör herifler... Saygısız herifler...” diye ortalığı ayağa kaldırır ve kapıyı yüzlerine kapatır. Gelen bekçi de onları oradan kovar. Bir müddet parayla aldığı sulfata ile karısını tedavi etmeye çalışan delikanlının haline acıyan anlatıcı kahraman, ona nöbet geldiğinde, karısının bir iğneyle deleceği parmağından çıkacak kanını temiz bir cam parçasına sürmesini, bunu doktora götürdüğü zaman kendisine sulfata verileceğini söyler. Delikanlı aynısını yapmıştır ama doktor, “Ulan kim bilir hangi sıtmalının kanını aldınız da bana yutturmak istiyorsunuz!.. Benden dalavereyle sulfata koparmaya kalkıyorsun, ha! Çabuk arabayı çek, yoksa şimdi seni polise teslim ederim!” diyerek camı kırar, delikanlıyı kovar. Anlatıcı kahraman, dispanserin önünden geçerken doktorun hademeye şöyle dediğini işitir: “Sana kaç defadır söylüyorum (...) Sokma bu herifleri benim yanıma!.. Dışarıda kininin pahalı satıldığını duyunca hepsi sıtmalı kesiliyorlar... Ben bilirim bu köylülerin ne yalancı mahlûklar olduğunu...” (Ali, 2000b: 156-161).

“Böbrek” adlı hikâyede böbreğinden rahatsız olan Niğde eski nüfus memuru Avni Akbulut’un, derdine çare bulmak için memleketi Niğde’den İstanbul’a gelişi ve başından geçenler anlatılır. Sirkeci’deki Güzel Nevşehir oteline yerleşen Avni Akbulut, aynı odada kaldığı kişinin hemşerisi hatta tanıdığı olduğunu öğrenir.¹⁵ Bu değirmi sakallı adamla ortak yanları vardır.

¹⁵ Bu adam aslında bir “tavcı”dır. Nurettin Topçu, *Amerikan Mektupları*’nda (2011: 37) bunların köşe başlarına doktorlar tarafından dikildiğini, taşradan gelip doktor arayan köylüleri ortaklaşa çalıştıkları doktorların muayenehanesine götürdüklerini söyler. Bu köylüleri önce şoförün oteliye, onun tavcıya, tavcının da doktora sattıklarını belirtir. Köylü, bunlar için “istihsal kaynağı, hayat kaynağı ve bugün çiğnedikleri mukaddesatın kaynağı”dır. Bugün, bu manzaranın aktörleri değişmişse de fon değişmemiştir. Özelde Böbrek öyküsü genelde bütün hikâyeleri, günümüz için de çeşitli açılardan kuşatıcıdır.

Adamın da kısa süre önce memleketten birkaç akrabası hasta olup İstanbul'a gelmiştir. Onlar da "doktorun iyisini, helal süt emmişini buluncaya kadar hayli dolaşmışlar, hayli masarife girmişler[dir]. Maazallah insan bir soysuzun eline düşerse malına mı canına mı yanacağını bilemezmiş." Adamın anlattıkları karşısında Avni Akbulut da başından geçenleri anlatır. Geçirdiği ameliyat sonrası diğer böbreğinde de taş olduğunu öğrenince "Bakalım şunların hocası ne biçim imiş?" diyerek İstanbul'a gelmiştir. Avni Akbulut, doktorların "hastalığın kökünü bulup çıkarmasını" ister ancak böyle bir şeyin mümkün olmayacağını bilincinde değildir. Perhiz tavsiyelerine kulak asmaz. "Yemeden, içmeden vazgeçecek olduktan sonra karnımı değiştirir miydim?" düşüncesindedir. Etsiz, bir hayat düşünemez (Ali, 2000b: 223-226).

Niğde eski nüfus memuru Avni Akbulut, Kayseri'deki doktorlardan birinden aldığı bir hususi mektupla, Dirim Yurdu'nun sahibi Profesör Osman Bey'e muayene olmak için İstanbul'a gelmiştir. Ancak otelde karşılaştığı hemşerisi "tatlı canına acıman yok mu senin?" diyerek Profesör Osman'ın "kasap" olduğunu, bir buçuk ay önce kardeşini öldürdüğünü, üstelik soyguncu olduğunu ifade eder. Ona göre Osman Bey "Bin liranın yüzünü görmeden kan çıbanı bile deşmiyor[dur]." Avni Akbulut, devlet hastanesine gidip Profesör Osman Bey'e muayene olmayı düşünmektedir. Ancak hemşerisi onun doktorlardan haberi olmadığını, orada hastaya acemi doktorların baktığını, doktorların ellerine düşüldüğü zaman kurtulmanın mümkün olmadığını söyler. Değirmi sakallı adama göre doktorlara "kesip biçecek insan" lazımdır. Oraya düşen hastaların yeni yetişen doktorlar tarafından muayene edildiğini, profesörün ise hastaya elini bile değirmedini belirtir. Bu anlatılanlar karşısında Avni Akbulut sarsılır. Hemşerisi "helal süt emmiş doktor"ların da olduğunu, kendisinin iyisini kötüsünü bildiğini iddia eder. Ona göre bu iyi (!) kişi Sağlık Yurdu'nun sahibi İrfan Bey'dir. Eli çok hafif olan bu doktorun bıçağının dokunduğu yerde illet kalmamaktadır. Üstelik "dört yerinden karnını deştiği adamlar" bir hafta sonra Haydarpaşa'ya, trene yürüye yürüye gitmektedirler. Hemşerisi, İrfan Bey'i öve öve bitiremez. Böbrek, ciğer, yürek ameliyatlarında Avrupa'da bile üstüne yoktur. Muayenehanesindeki aletler ise Almanya'dan gelmiştir. O kadar temiz ve göz kamaştırıcı bir yerdir ki "ameliyat masaları bile süt gibi beyaz"dır. Üstelik hastane sarayın bitişiğinde, selatin camilerini ve boğazı gören bir noktadadır (Ali, 2000b: 226-229).

Bu kadar lüks bir hastanenin ücretinin yüksek olacağını düşünen Avni'ye hemşerisi, doktorun helal süt emmiş birisi olup, insaniyetinin kimsede bulunmadığını, tatlı dilli halden anlar bir adam olduğunu sayıp döker. Derdinin ameliyatsız çözülmeyeceğini düşünen Avni'yi hemşerisi söyledikleriyle ikna eder. Almanya'dan hususi gelen bazı ilaçlarla ameliyatsız tedavinin mümkün olduğunu, diğer vicdansız doktorlara göre Doktor İrfan'ın inci olduğunu ileri sürer. Ona göre "Allah, doktorları günahkâr kullarını cezalandırmaya yollamış, ama

günahsız kullarını da yüzüstü komamış”tır. İşini gücünü bırakıp “helal süt emiş” doktora Avni’yle beraber giden hemşerisi, ondaki paranın miktarını sorar. Çünkü para belli olunca “tedaviyi, ilacı da” ona göre tutacaklar, “işin fantaziyesine” kaçmayacaklardır. Avni, “hastalığın ve tedavinin fantaziyesini” anlayamaz. Yanındaki paranın yüz elli lira olduğunu söyleyen Avni’ye hemşerisi, bu para ile İstanbul’da yarasına pansuman bile yaptırmasının mümkün olmadığını anlatır. Doktorlar gözü tok (!) olsa da “masarifini” alacaktır. Hemşerisi, Avni’den para kopartmanın peşindedir. Bunun için şu bahaneleri ileri sürer: “O röntgen makinesi adamın içini dışını göstermek için ne kadar elektrik yakıyor, biliyor musun? Üstelik film de bulunmuyor (...) Karaborsadan ateş pahasına alacaksın.” Avni, aslında durumun farkındadır. “Gene düştük bu lanetlerin eline” diyerek, bundan sonra hiçbir şeyin kendi elinde olmadığını anlamıştır. Doktor, onu kliniğe kaldırmayı düşünür ama hemşerisi, doktoru bir kenara çekerek Avni’nin duyacağı bir sesle, hastayı Almanya’dan gelen ilaçlarla tedavi etmesini ister. Avni, ameliyat olmak düşüncesindedir. Doktordan bu düşünceleri yüzünden sıkı bir azar işitir. Yirmi gün süren tedavisinde hemşerisi Avni’yi hiç yalnız bırakmaz. Karaborsadan film ve piyasadan kalkmış şifalı Alman ilaçlarını ona tedarik eden hemşerisi, Avni, cebindeki paranın dört yüz liradan fazlasını harcadığını fark ettiğinde çoktan ortadan kaybolmuştur (Ali, 2000b: 229-233).

Doktor İrfan’ın, kendisine ilaçlara devam etmesini ve birkaç ay sonra tekrar gelmesini söyleyince nasıl bir tuzağa düştüğünü anlayan Avni Akbulut, ilaçların bir faydasını göremediği gibi, “insaniyetine kurban olduğu” doktorun yüzünde bir kez olsun bir gülümseme de görmemiştir. Avni, devlet hastanesine gidip Profesör Osman Bey’e muayene olmayı düşünür. Elindeki mektupla kalabalık arasından doktorun odasına girer. Profesör, o sırada bir vakaya ilişkin öğrencilere bilgi vermektedir. Kullandığı “böbrek komplikasyonları, böbrek ensüfisyansı, ademi kifaye, egü, üremi” vb. terimleri hasta ya da yakınları anlamaz. Hastanın kocası asistanlara ve talebeye yaklaşarak “inzarı vahim” tabirinin ne demek olduğunu sorar. Burada, aydın ve halk arasındaki kopukluğun temel sebeplerinden biri olan dile ilişkin tavır ve tutumlar dikkatlere sunulur. Doktora güç bela yaklaşıp mektubu ve filmleri veren Avni, derdini söyleyince Profesör, derhal ameliyat olmasını tavsiye eder. Ama hastanede yer yoktur hatta kısa süre içinde de taburcu olacak hasta yoktur. Avni, elinde raporlar ve filmlerle öylece kalakalır. Hademelerden biri “burası fakir fukara yeri. Sen efendi adamsın, gir derdini muayenehanesinde anlat” diyerek ona akıl verir. Profesör Osman, muayenehanesinde onu büyük bir alaka ile muayene eder ve tatlı dilli güler yüzlü davranır. Tek çarenin ameliyat olduğunu, taşın çıkarılmasını müteakip biraz sıkı perhizle ona bir şeyciğinin kalmayacağını söyler. Ancak bir sorun vardır. Fakülte hastanesine yatması mümkün değildir. Sıranın gelmesi

ise aylar sürecektir. İsterse klinikte yatması mümkündür ancak biraz masrafı vardır. Doktor, ameliyat ve yatak parası için bin liranın lazım olduğunu söyleyince Avni şaşırır. Biraz pazarlık etmeye çalışır ama doktor, onunla “bakkal pazarlığı” yapamayacağını söyleyerek bahsi kapatır (Ali, 2000b: 233-242).

Hastane masrafları için önce elma bahçesini satmaya karar veren Avni’ye profesör, telgrafi hemen gönderebileceğini söyler. Onun için hastalığın aciliyeti yoktur çünkü ameliyatı “para gelir gelmez” yapacaktır. Kliniğe yattığının on birinci günü para gelir. Hemen ertesi gün ameliyata alınan Avni’ye Profesör, böbreğinden çıkan fındık iriliğindeki taşı gösterir. Avni, diğer taşın boyutunu sorunca Profesör ve asistanlar şüpheye düşer. Yeniden filmi incelerler. İki taş olamayacağı üzerine değerlendirmeler yaparlar. Aylar boyunca sanki narkozdan kurtulamamış gibi yatan Avni’ye hekimler ikinci taş meselesini hiç açmamaktadırlar. Dikişler alındıktan kısa süre sancuları tekrar başlayan Avni, ikinci kez ameliyat masasına yatırıldığında bir deri bir kemik kalmıştır. Doktor ameliyat esnasında Ada’daki köşkünün banyosuna ne renk fayans koyduracağını düşünmekle meşguldür. Yanındakilere durumu açar. Mavi kasvetli olacağından, pembe de yatak odasına uymayacağından bu renkleri elemiştir. En güzeli “filizi” olacaktır ama o da piyasada yoktur. Bu esnada böbrekten leblebi kadar olan diğer taşı da çıkarır. Taşı aldıkları yerde beliren kan durmayınca profesör asistanıyla konuşarak böbreği alıp yarayı diktirir. Haftalarca bu halde yatan Avni, tek böbrekle kalmanın korkulacak bir şey olmadığı düşüncesiyle teselli edilir. Doktor artık Niğde’ye dönebileceğini, istirahatinden, haftada iki defa pansuman yaptırmaktan başka bir iş kalmadığını söyleyince, Avni, artık satacağı bağ bahçesinin kalmadığını, kendisini bu halde sokağa atamayacaklarını sertçe söyler. Bu haliyle memlekete döndüğü zaman sokaktaki itlerin bile haline güleceğini söyleyen Avni, ya sıhhat bulup yürüye yürüye buradan çıkmak ya da ölmek dışında bir seçeneği kabul etmeyeceğini bildirir. Aradan biraz zamandan geçtikten sonra Profesör, Avni Akbulut’u muayene eder ve şöyle der: “Hastalığın bu safhası talebe için çok enteresandır, sizi yarın fakülte hastanesine kaldıracamız!” (Ali, 2000b: 242-248).

“Dekolman” adlı hikâyede, doktorların diğer aydınlarımız gibi kulaktan dolma bilgilerle nasıl bilgiçlik tasladıkları anlatılır. Yabancı dil bilmeyen doktorlar, yapacakları önemli bir ameliyat öncesi, işsiz olan ve hususi bir hastanesi olan bir yakınımın evinde kalan anlatıcıya tercümeler yaptırırlar. Örneğin dış gebelik ameliyatı yapacak olan bir doktor, “Kadının fizyolojisi ve patolojisi” adlı yirmi ciltlik bir Almanca eserden beş on sayfa çevirtir. Bu öyküde devletin ileri gelenlerinden biri göz ameliyatı olacaktır. Fakat bu ameliyat, bizim doktorlarımızın henüz yapmadığı ince ve tehlikeli bir ameliyattır. Hiçbir doktorumuz da böyle önemli bir ameliyatı böyle önemli bir zatın üzerinde tecrübe etmeyi gözüne kestiremez.

Bunun için Alman Yahudisi ünlü bir doktor, İstanbul'dan Ankara'ya getirilir. Profesör, bu ameliyatı daha önce pek çok kez yaptığını ifade ederek ameliyatı üstlenir. Bizim mütehassıslarımız ise, bunu öğrendikten sonra “pek ustalıklı bir şekilde onun aleyhinde bulunmayı” ihmal etmezler. Konuşmalarından çekememezlik, aşağılık duygusu, kıskançlık vb. duygular sezilir. İstanbul'dan gelen iki profesör de başhekim odasında, Alman Yahudisi doktoru kendini beğenmek ve durumu onlarla istişare etmemekle suçlarlar. Bu arada anlatıcı kahramanın dikkatini “haftalık tıp gazetesi” adlı bir dergide dört buçuk sayfalık Almanca bir yazı çeker. Yazının başlığı “Dekolman ameliyatında bir iki yenilik”tir. Ameliyatla ilgili birtakım uygulama ve tekniklerden bahseden bu yazıyı, anlatıcı kahraman epey yüksek bir ücret karşılığında tercüme etmeyi kabul eder. İşe girişen mütercim beş altı sözlük yardımıyla, tıp terimlerini önce Fransızca'ya sonra Türkçe'ye çevirir. Doktorlar ise bezik oynamaktadırlar. Hep birlikte yazının önemi üzerine konuşurlar hatta yazıyı, “bir halt karıştırmaması için” profesöre vermeyi düşünürler. Başhekim odasında toplandıklarında profesörün ne kadar ürkek, mahcup, mütevazı bir adam olduğu anlatıcı kahramanın dikkatinden kaçmaz. Ameliyat sırasında tercüman olarak anlatıcı da vardır. Bizim doktorların ne kadar bilgili olduklarını göstermek için sordukları sorulara, Alman Yahudisi Doktor, bütün nezaketiyle cevap verir. Doktor, onların söylediklerinden sevinç duyar çünkü aynı kanaatlere kendisi de sahiptir. Tabii doktor, bizim doktorların kanaatinin çok çalışmaktan mülhem olduğunu düşünür. Dekolman ameliyatı ile ilgili, kendi görüşlerini destekleyen bu fikirlerden sonra şöyle der: “Ben bütün bunları son çıkan ‘Haftalık tıp gazetesi’nde yazdım. Fakat biliyorsunuz, Yahudi olduğumuz için imzamızı koyamıyoruz!” (Ali, 2000b: 276-284). Bu doktorlar, Cemil Meriç'in (1986: 109) “intelijansiyamız, Amerika'yı her gün yeniden keşfetmeye çalışan bir şaşkınlık kervanıdır.” dediği aydın tipi örnek gösterilebilir.

“Cankurtaran” hikâyesinde İbrahim'in karısı Asiye'nin doğum sancıları başlayınca, Köprüköy'ün ebesi çağrılır. Ebe, elinin hafif olduğunu söyler. Var olan sorunlardan biri de Asiye'nin on beş on altı yaşında olmasıdır. Doğum için yaşı çok küçüktür. Hastanın yanındaki kadınlardan biri, İbrahim'e on beş yaşında parmak kadar kızı kaçırdığı ama “senesine varmadan gebe koduğu” için kızmaktadır. İbrahim'in derdi ise, doğumun harman zamanına denk gelmesidir. Harman zamanında doğuracağıının tutması, işlerin kalması anlamına gelmektedir. Asiye, doğum gerçekleşmeyince İbrahim tarafından şehirdeki hastaneye götürülür. Üç saat süren yolculuk sonunda hastanenin kapısına varırlar ancak İbrahim hem erken olduğunu düşündüğü hem de “kapıyı çalmaya cesaret edemediği” için kapının kendiliğinden açılmasını bekler. Hastanede kimsenin sıra mır dinlediği yoktur. On beş senedir hastanenin başhekimini olan Tatar yüzlü operatör, hastaları durumlarına göre içeri

almaktadır. Kadroda başka müstakil hekim olmadığı için, her türlü hastalığın mütehassısı odur. Ufak ücretler karşılığında hükümet doktoru dâhiliyeye, asker hastanesinden iki uzman da kulak ve göz hastalıklarına bakmaktadırlar. Ancak bu noktada bir keyfilik vardır. İstedikleri zaman gelirler, başhekimle merhabalaşıp giderler. Hatta “ehemmiyetli bir hasta çıkar da yatırmaya, sonra da her gün viziteye gelmeye mecbur oluruz korkusuyla poliklinik filan yaptıkları” yoktur (Ali, 2000b: 292-297).

Cankurtaran hikâyesindeki Tatar yüzlü başhekim, Sabahattin Ali'nin öykülerindeki olumlu özelliklere sahip tek hekim gibi görünür. Doktor, görünüşte idealist, vazifeşinas ve fedakâr bir kişidir. Bekâr olduğu için hastanede yatıp kalkan doktor, “bütün gecelerini koğuşları dolaşmak, tıp dergilerini okumak ve Almancaya çalışmakla” geçirmektedir. Ancak onun saydığımız özellikleri kaynağını doğru bir inanç ve anlayıştan almaz. Çünkü onda “başka doktorlara benzememek, kitaplarda okuduğu, -insanlara hizmet eden- soydan bir hekim olmak, onda bir inat haline gelmiştir.” Üstelik bu görüşleri ile diğer hekimlerden ayrılması hakkında “oğlancı” diye tezvirat yapılmasına sebep olmuştur. Bu doktor, yine de diğer hekimlere göre hiçbir hastayı kapısından çevirmediği, gereksiz harcama yapmadığı için “gösteriş meraklısı ukala ve pinti” olarak nitelenir. Hatta pintiliği daha da ileri götürülerek hırsızlıkla itham edilmesine, bankada epey yüklü parasının olduğu iftirasına sebep olur. Bütün bunlara rağmen “garip bir inatla” eskisi gibi işine devam eden başhekim, bunu “büyük bir ideal sahibi olduğundan yahut insanlar için derin bir sevgi beslediğinden değil, başka türlü olanlara karşı, adeta hastalık halinde tiksinti duyduğundan” yapmaktadır. En çok şefkat gösterdiği hastalarına muamele edişinde bile “Sizin de elinize fırsat geçse ötekiler gibi namussuz olursunuz... Ben bunu pekala biliyorum, fakat ben sizin gibi olmadığım için işte sana karşı da bütün vazifelerimi yapıyorum!” düşüncesi davranışlarını belirleyen temel duygudur. Doktorun davranışlarında insanlara inancını kaybeden bir adamın acı hali vardır (Ali, 2000b: 297-298).

İbrahim, başhekime karısının doğum yapmak üzere hastanenin dışında beklediğini söyleyince, doktor endişelenir. Çünkü hastaneye kadın hastalığı olanların alınması yasak edilmiştir. Bunun için karısını alıp İstasyon Caddesi'ndeki hususi doğum evine götürmesini söyler. Eğer parası varsa çocuğunun doğacağını aksi halde doğumevinin yanındaki arsada ya da köye dönerken karısının bağıra çağıra kendiliğinden doğuracağını, doğuramazsa da öleceğini söyler. İbrahim, köylülerin “Baba” diye bahsettiği hekimin bu olup olamayacağını düşünür. Doktor, İbrahim'in bu şaşkınlığını fark eder. Başhekim, “senelerden beri yüzlerce kadının karnını kesip çocuğunu” almıştır. Ancak şehirde yeni açılan doğumevinin sahibi Doktor Mutena Cankurtaran “ihtisası dışındaki vakalara müdahale ederek halkın canını

tehlikeye düşürdüğü” şikâyeti ve “vatandaşın sağlığını korumak” düşüncesiyle bütün bunları valiye söylemiştir. Sonra durumu Sağlık Bakanlığına bildirmiş, ardından Ankara’da “-tay-lı bir yerde başkan olan kaynatasına” yazmıştır. Olaya dâhil olan bakan “halkı bu gibi tehlikelerden esirgemek maksadıyla” başhekimine bir ihtarda bulunmuştur. Başhekim, İbrahim’e doğuma bakan doktorlarının olmadığını, Mutena Cankurtaran’a rica ederse “belki az bir para ile” işini gördürebileceği tavsiyesinde bulunur (Ali, 2000b: 298-301).

Doktor Mutena Cankurtaran, Asiye’yi sokakta, arabanın üstünde muayene eder. Sonra hastayı orada bırakarak kocasıyla muayenehaneye geçer. “Dört yüz liraya çocuğunu alırım kardeşim (...) Güç ve mesuliyetli bir iş yapacağım. Bunu her doktor kıvıramaz. Bak, düşün, taşın, bana cevap getir.” Buna şaşırın İbrahim, Asiye’yi alp gidecekken geriye dönmenin ölüm olacağını bilen Asiye, bağırmağa başlar. Çaresiz kalan İbrahim, arabayı doğumevinin yanındaki arsaya çeker ve sol öküzü yularından asılarak çarşıya götürüp yüz otuz liraya satar. Mutena Cankurtaran, bu parayı görünce “Çocuk musun yahu?.. Yüz otuz liraya sezaryen yapılır mı? Al paranı da ebeye git!” diyerek onu tersler. Diğer öküzle arabayı satması halinde dört yüz lirayı tamamlayabileceğini söyleyen doktor, kendini garantiye almak için İbrahim’e iki yüz yetmiş liralık senete parmak bastırarak Asiye’yi ameliyata alır. İbrahim, kalan öküzle arabayı ancak yüz elli liraya satar. Doktor, verilen parayı “Ne demek o? Burası imaret değil!.. Bak, alın teri döktük. Ameliyat bir saate yakın sürdü, karının da canı kurtuldu.” diyerek kabul etmez. Çocuğunun öldüğünü, köyüne gidip dört yüzü tamamlamasını İbrahim’den ister. İbrahim, bulmasının mümkün olmadığını söyleyince de onları dolandırıcı olarak niteler. Doktor, paranın kalanını getirmesi halinde Asiye’yi bırakacaktır. Üstelik Asiye’nin hastanede kaldığı her gün için on beş lira da hesabın üzerine eklenmektedir. Asiye’yi birkaç kere yakınları zorla almaya kalkarlar ama hastabakıcılar ve başhemşire tarafından kapı dışarı edilirler. Asiye’yi de “tokat vurup yatağa yatır[ırlar], bir daha böyle şeyler olmaması için elbiselerini alıp kilit[lerler].” İbrahim, “bütün ekinini satsa, kışın aç otursa” da elli lira bile denkleştiremeyeceğini söyleyince, doktor, bütün köylülerin “dolandırıcı” olduğunu ifade eder. Cankurtaran, ameliyattan on beş gün sonra Asiye’yi gelip alan olmayınca, doğumevinin hademelerinden birini işten çıkarıp onun yerine Asiye’yi çalıştırmaya başlar. Asiye, tam iyileşmemiştir. Uygunsuz bir kılıkla sabahtan akşam kadar yerleri silip çöpleri taşımak, tükürük hokkalarını temizlemek zorunda kalır. İbrahim’in sonraki gelişinde iki yüz elli lira isteyen doktor, Asiye’nin gitmesine izin vermeyince İbrahim “Al öyleyse senin olsun. Köyde karı yok değil a! Hayrını gör!” diyerek iki adım ötede duran Asiye’yi görmeden hastaneden çıkıp gider. Gece, hastaneden kaçan Asiye, dilinde “Ya... Köyde karı yok değil a!” sözüyle köye varır ama sabah çıkamaz (Ali, 2000b: 301-309).

“Hakkımızı Yedirmeyiz!” adlı hikâyede hastanede çalışan ambar kâtibi, aynı zamanda anlatıcı konumundadır. Belli bir sınıfa kadar, sınavlara yakın zamanda binbaşı olan babasının öğretmenlerle konuşması sayesinde okuyabilmiştir. Süvari olan babası gerektiğinde avantanın yolunu bulabilen Anadolu’da dolaştıkları yerlerde onları paşa çocuğu gibi yaşatan bir subaydır. İstanbul’a gelince anlatıcı kahramanın tahsili de yanar. Pederinin “öğretmenlere sözü geçmez” olur. İstanbul’da binbaşığı kimse takmamaktadır. Paşalar bile “ürkütmeden sayılmamaktadır.” Babası İstanbul’a taşındıktan birkaç sene sonra ölür. Annesinin ısrarıyla hastaneye ambar kâtibi olarak giren anlatıcı, ilk başlarda bu işe sıcak bakmaz. Meseleyi arkadaşlarına açınca arkadaşları hastane gibi “anaforu bol” bir yerdeki işi kaçırmamasını tembih ederler. “Kazan kaynayan yerden korkma, beş aile geçindirir. Eczanesi var, ilacı var...” sözleriyle anlatıcı kahramanı, doktorlar gibi olmasa da bey gibi yaşayacağını söyleyerek ikna ederler. Ambar kâtibi, İdare Müdürü Hacı Lütfü Bey’in hastanenin en etkili kişisi olduğunu sezer. Ona göre “başhekim de kış hekim de, muhasebeci de, ambarcı da” Hacı Lütfü’dür. Dört defa hacca giden müdürün tanımadığı kimse yoktur. Vekiller, mebuslar onun dostudur. Görünüşte çok dakik, titiz ve disiplinli olan idare müdürünün bir oğlu kolejde bir oğlu tıbbiyede okumaktadır. Aldığı maaşa bakarak “bu işte bir dalga” olduğunu düşünen ambar kâtibine, yakınında namaz kılan Hacı, selam verdikten sonra açılır. Ambar fazlası malları dışarıya satan Hacı Lütfü, ambar kâtibine payının ayrılacağını söyler. Kâtip, “Vay namazına kurban olduğum Hacı Bey vay!” diyerek onun anasının gözü olduğunu düşünür. Müfettişleri atlatmak için defterleri Hamburg usulü tutan Hacı Bey, her işten para çıkarmasını bilen adamdır. Avantayı vurmak için iki senede hastanenin otomobilini dört defa boyatmış, üç ayda bir hastaneyi badana ettirmiştir. Karyola tamiri, yatak pamuklarını attırmak gibi her işi dalaveresine uyduran Lütfü Bey, kendi karısına bile hastaneden dikim işi ayarlar. Anlatıcı kahraman bu menfaat dünyasında eline fırsat geçirip de çalmayan bir kişiyi bulmanın mümkün olmadığını iddia eder. Ama Hacı Bey, bu işi yoluyla yapıyordur. “Bu kadar ustası olduktan sonra hakkıdır alimallah...” Ancak Lütfü Bey, gelen parayı bölüşmek konusunda biraz isteksizdir. Kalabalıkta ya da biri varken kulağına söylemek, feryadı basması için yeterlidir. Sonrasında adamı “it gibi azarlamaktadır.” Katiyyen dairede hesaplaşmayan Hacı Lütfü ile iki üç haftada bir küçük bir meyhanede buluşmaktadırlar. Hacı Lütfü, parayı vermeyen “namussuz herifler”e saydırarak ve türlü bahaneler ileri sürerek kâtibi her defasında daha azına razı eder, meyhanedeki hesabı da ona ödetir. Çaldığı paraların daha azını vermek için öne sürdüğü gerekçelerden biri de çocuklarını okutması, “maksadının sırf memlekete hayırlı bir evlat yetiştirmek” olmasıdır (Ali, 2000b: 284-292).

3.4. Diğer Memurlar

Arap Hayri adlı hikâyede, toz içinde yüzen “Beyşehir’in en mühim ve lüzumlu adamı” olan boyacı Arap Hayri’nin, kasabaya gelen Sahir Süha’nın “Sanatkar Gençler Temsil Heyeti”ndeki aktrislerden, Sahir’in karısı olduğu söylenen Adalet’e duyduğu aşk ve ölümün kucağına atılışı anlatılır. Kumpanyanın gideceği günün gecesi “kasabanın ileri gelen memurlarından birkaçı” bir göl ve ay ışığı safası tertip ederler. Alkolün etkisiyle göğsü bağı açık genç kadın, ayık birkaç hovardanın kucağında dolaşmaya başlar. Hayri, Adalet’i “yaşlı memurun uzun ve pis tırnaklı elleri”nden kurtararak, kadın kucağında olduğu halde kürek çeken neferlere bir şey hissettirmeden derin sulara karışır (Ali, 2000a: 118-122). “Komik-i Şehir” hikâyesindeki hususi muhasebe memuru “harcırahları eksik tahakkuk ettirmekteki maharetiyle meşhurdur.” Zimmetine para geçiren memur, kumpanyanın temsilini izlemek için şişman göbeğini locanın kenarına dayayarak “iki polis refakatinde umumhaneden gelen sermayelere” bakar (Ali, 2000a: 92). “Bir Orman Hikâyesi”nde ormanı varı yoğu olarak gören köylülerle hükümetin ormanı işlemek izni verdiği şirketle arasındaki çatışmayı çözmek üzere ormana gelen memur, şirketin tarafını tutar ve iki jandarmadan köylüyü ormandan dışarı sürmesini ister. Köylüler başkaldırınca hükümetin göbekli memuru ancak köye kadar koşar ve köy odasına saklanarak kapıyı arkadan sürgüler. Ama bu isyan onlara pahalıya patlamıştır (Ali, 2000a: 57-61).

“Kanal” hikâyesinde, çocukluk arkadaşları olan Dedemköylü Mehmet’in tarlasından Zağar Mehmet’in tarlasına bir damla su geçmez. O, altı yaşındaki oğlunu, tarlalarını sulayan Dedemköylü Mehmet ve kardeşine gönderir ancak onlar, çocuğun söylediklerine cevap bile vermezler. İki çocukluk arkadaşı sadece uzaktan bakışır. “Bu bakışta yalnız toprak ve su kavgasının gölgeleri, insanların içini kapkaranlık yapan gölgeleri (...) çatlak tarladan bir avuç ekin çıkarabilmek için birbirleriyle ölüme kadar dövüşmeleri lazım geldiğini bilmekten doğan bir teessür” vardır. Dedemköylü Mehmet’in tarlası diz boyu olurken Zağar Mehmet’ininki hâlâ bir karıştır. Sonunda bir sabah erkenden mavzeriyle evden çıkan Zağar Mehmet, kuru suyolunun içine yatar. Dedemköylü Mehmet ve kardeşi tarlada göründüklerinde beş el ateş eder. Bundan sonra ilk işi koşup gelen karısına kanalın suyunu açtırmak olur. Tarlayı sulamalarını, kanalın suyunu kimseye kestirmemelerini ister. Bu olayda “Çumra’daki sulama idaresinin müdürü, muhasebecileri, memurları” cinayetin dolaylı yoldan sorumluları olarak belirirler. Çünkü onlara rağmen kanaldan “Dedemköylü Mehmet’in tarlasından öteye bir damla yaşlık bile geçmiyordu[r].” (Ali, 2000a: 69-71).

“Çilli” adlı öyküde aynı zamanda anlatıcı olan Almanca öğretmeni, İzmir’in boğucu sıcak gecelerinden ve kaldığı yerin kendisinde uyandırdığı kötü tesirlerden kurtulmak

maksadıyla soğuk bir şey içmek için Kordon'daki barlardan birine girer. Burada müşteriler birbirine uymayan çeşittendir. Bunların arasında “Direklerin arkasında loş bir köşeye çekilmiş olan birkaç genç, herhalde ellerine nasılsa biraz para geçmiş birkaç bekâr memur” vardır ve bu tipler “iki kişiye bir bira içip, dans başlayınca kadınların bulunduğu masaya doğru koşmakla bu gece müthiş hovardalık ettiklerini sanıyorlardı[r]” (Ali, 2000b: 266).

“Bir Skandal” ve “Selam” adlı hikâyelerde kumarbaz memurlardan bahsedilir. İlk öyküde bu memurlardan birisi “...oldukça büyük memurlardan biri[si] dün akşam bütün maaşını pokere verdiği için iki gecedir” evine gidememektedir (Ali, 2000b: 121). “Selam” adlı öyküde, anlatıcı kahraman “Bursa’da eski bir ahababı görmek ve bir müddet edebiyattan başka mevzularda konuşmak için” yola çıkar. Yalova, Orhangazi derken İznik Gölü onu cezbeder ve hiç sebep yokken akşam orada kalır. Kısa süre içinde buradan sıkılan anlatıcı kahraman, kaldığı otelin altındaki kıraathaneye iner. Can sıkıntısını gidermek için gazeteleri tekrar gözden geçirir. “Uzak köşelerden birinde kâğıt oynayan memurlar” a gözlerini dikerek yüzlerinden karakterlerini okumaya çalışır ama can sıkıntısı bir türlü azalmaz (Ali, 2000b: 87).

“Asfalt Yol” hikâyesinde, bir köy öğretmeni son derece bozuk bir yoldan görev yapacağı köye ulaşır. Kendisi de köylü olduğu ve köylüleri iyi tanıdığı için “yabancı bir yere” gittiği düşüncesi yoktur. Hatta “ilk vazifesinde muvaffak olacağına” emindir. Köyde eğitim-öğretimle ilgili her şey kısa sürede yoluna girer ama öğretmen, “yol meselesi”ni kendine iş edinmiştir ve aylardır uğraşmaktadır. Bu yol, vilayetin de “en büyük derdi”dir. Büyük bir öneme sahip bu yolu yaptırmak için öğretmen hem kendi köylerinden hem civar köylerden vilayete müracaatlar yaptırır. “Uzun istidaları hükümet memurları pek okumazlar” diye, fikirlerini ayrı köylerdeki insanların ağzından yazdırarak veririr. Ancak maarif müdürü, onu okul dışındaki işlerle uğraşmakla itham eder. Müdürün asıl kızdığı şey, öğretmenin köylülere haklarını savunurken kanuna dayanmalarını öğretmesidir. Öğretmen, yol işinin peşini bırakmayı düşünmektedir. Hatta “Bayındırlık Vekâletinin memurları” onunla açıktan açığa alay etmektedirler. Vilayet konağında dilekçelerin girip çıkmadığı yer kalmamıştır. Köylüler onun gayretine şaşarken işin geleceğinden ümitli değildirlir. Öğretmen, yol konusunda bütün şevkini yitirir. Sanki istidaları “ses vermez derin bir kuyuya” attığını düşünür (Ali, 2000b: 4-8).

“Ayran” adlı öyküde, annesi¹⁶, nahiye merkezinde hizmetçilik eden ve haftada bir gün eve uğrayan Küçük Hasan’ın köylerinin yakınındaki istasyonda ayran satarak evdeki iki

¹⁶ Küçük Hasan, haftada bir gün eve gelen, çocuklarını doyurmak için “başka köylerde ve el yanında birkaç lokma için didinen” annesine karşı garip bir merhamet duyar. Annesinin ağzından, ne babasına ne de herhangi bir akrabasına ilişkin herhangi bir şey duymuştur. Köylüler, onların evinden uzak kalmayı seçmektedir. Kapılarını bir gün birinin açtığı da görülmemiştir. Hasan’ın endişesi, annesinin bir gün eve gelip birkaç gün yatarak iniltiler içinde kendi kendine bir çocuk doğurması, bir müddet sonra onu da Hasan’ın başına bırakıp gitme ihtimalidir. Buradan Hasan’ın annesinin çalıştığı yerlerde

kardeşini doyurmak için verdiği mücadele anlatılır. Küçük Hasan'ın ayran satmaya gittiği istasyon, “soğuk bir bina”dır. Hatta “günde iki defa geçen posta treni bile, ne diye bu manasız yerde duruyorum diye hayret eder gibi”dir. Kalkarken çaldığı düdükte ise “keyifli bir ıslık edası” vardır. Bu istasyonun memuru da tren geldikçe “rahatsız edilmiş bir suratla” ortaya çıkarken işi bitince derhal odasına çekilmektedir. “Bütün gününü, on senelik akümülatörlü radyosundan ses çıkarabilmek için asla yeis getirmeden uğraşmakla” geçiren istasyon memuru, Hasan'ın ayran sattığında aldığı parayı bozmak için kendisine seslenmesine kulak bile asmaz (Ali, 2000b: 41-48).

“Çaydanlık”ta hastanenin bodrum katındaki küçük odada beş kişi çeşitli hastalıklardan ötürü yatmaktadır. Bunlardan biri de anlatıcıdır. Kulak sancısı yüzünden yatan anlatıcı, nadiren kitap okumakta çokça hayal kurmaktadır. Hastalardan biri de “rüşvet ve irtikaptan iki buçuk seneye mahkum” olan eski icra memuru Süleyman Efendi'dir. Zatürre olan Süleyman Efendi, ihtiyarlığına rağmen iyileşme belirtileri gösterir. Çeşitli sebeplerden ötürü zaman zaman da kötüleşen Süleyman Efendi, böyle durumlarda başka zaman hiç ağzına almadığı mahkûmiyetinden bahsederken “Başkatip çaldığı paralarla iki ev aldı da yine kolunu sallaya sallaya geziyor. Hapislik bize düştü” diyerek şikâyetini dile getirmektedir (Ali, 2000b: 28-35). Sabahattin Ali, 06.05.1933 tarihinde yazdığı “Türkiye Hapishaneleri” başlıklı yazıda yine de Kurtla Kuzu'da Rifat'ın, “Bir Firar”da İdris'in yaptığı gibi siyahtaki beyazı görmeye yatkındır.

Bütün Türkiye hapishanelerinde ehemmiyetli bir yekûn tutan bir sınıf da devlet veya millet parası çalıp gelen memurlardır. Türkiye'de imkân bulup da para çalmayan memur olmadığına göre bu adamların da hataları ve diğer hapis olmayanlardan farkları yakalanmaktan yani biraz acemilikten ibaret olup, hadd-ı zatında kendilerine göre çok sağlam ahlak ve namus telakkileri olan bu adamlara külliyen mücrim demek imkânsızdır (Ali, 2012: 126).

“Kafakağdı” adlı öyküde, yol vergisi ile memurların işlerini savsaklamalarının yarattığı trajikomik olaylar ele alınır. Anlatıcı kahraman, akşamüstü süngü takmamış iki jandarma eşliğinde hapishaneye getirilen, üstlerinden yoksulluk akan, “katilden veya başka ağır cürümlerden yatan” köylülerinin karşısında yol parası veremedikleri için hapse düşmek kendilerine çok ağır gelen elli kadar köylüden bahseder. İçlerinden altmışını çoktan aşmış bir ihtiyar, dikkatini çeker. Seksenini aştığı halde hâlâ yol parası ödüyor olması, anlatıcı kahramanın tuhafına gider. Anlattıklarına bakılırsa, dört oğlundan ikisi seferberlikte gitmiş, birisi hapse düşmüş ve orada ölmüştür. Son oğlu ise jandarma iken eşkıya takibinde vurulmuş, topal kalmıştır. Dört kişilik ailesini kıt kanaat geçindirdiğini söyleyen ihtiyar, üç

---

suiistimal edildiğini, sömürüldüğünü, bunu bilen komşularının da evlerine yaklaşmadıkları ya da annenin, çocuklarına bakmak için bu kötülöklere katlandığı sonuçlarını çıkarabiliriz.

sene evvel ağanın, dere boyundaki tarlalarına sahip çıkması üzerine “hükümet kapısına düşmeye” mecbur olmuştur. Ağa, yalancı şahit dinleterek mahkemeyi kazanmıştır. Bu süreçte kendisinden kafakağıdı istenmiştir. Askerden döneli devlet kapısına işi düşmediği için, hüviyeti lazım olmamıştır. Bulamayınca, topal oğlunun sekiz yaşında, yirmi yıl önce, sıtmadan ölen Mehmet adındaki oğlunun mushaf arasında duran kafakağıdını vilayete götürmüş ve kaydını gördürmüştür. Altı ay sonra köye gelen tahsildarlar, yol parası verecekler arasında onun da adını okurlar. İhtiyar, yanlışlık olduğunu düşünerek ilk önce buna aldırılmaz. Ancak sonra tahsildarlar jandarma ile gelirler. Yalvarmalarına aldırılmaz kimse olmaz. Nüfusa geldiklerinde kayıtlara ve nüfusuna bakılır. 19 gösterdiğine kanaat getirilir. Üstüne de “Daha çok kurcalarsan başına iş açılır.” denilerek ikaz edilir (Ali, 200a: 115-117).

4. SONUÇ

Türk edebiyatının önemli hikâyecilerinden Sabahattin Ali, Cumhuriyetin ilânından sonraki süreçte Anadolu ve Anadolu insanına, hâkim tavırdan farklı bir tarzda, gözlemci gerçekçilikten eleştirel sosyal gerçekçiliğe doğru uzanan bir tavırla bakmaya başlar. Öykülerinde, kurcaladığı meselelerin arkasındaki temel nedenleri görmeye çalışır. Bu tavır, hikâyelerinde tenkitçi tavrı daha da belirgin kılmıştır.

Sabahattin Ali'nin öykülerinde asker ve sivil memurlar, çeşitli yönlerden eleştirilir. Bütün bu eleştirileri bir zihniyet eleştirisi olarak okumak mümkündür. Bu eleştirilerde ortak yön, memurların halktan kopukluğudur. Bu kopukluğun nedenleri olarak aldıkları eğitim ve menfaatlerini her şeyin önüne koymaları başta gelir.

Sabahattin Ali öykülerinde jandarmalar, Osmanlıdan 1940'lı yıllara uzanan bir çizgide modern devletin temelinde yer alan şiddet olgusunu somutlar. Jandarma, güçlünün yanındadır ve halka karşı onların hakkını savunur. İnsanları çaresizliğe mahkûm ve boyun eğmeye mecbur eden uygulamalar, “sembolik şiddet” tekelinin de bu mesleki zümrenin elinde olduğunu kanıtlar. “Bir Firar” öyküsünde jandarma ve dayak korkusu, köylüleri, suçsuz olduğu bilinen ama toplum için yararsız birini onu suçlamaya iterken İdris'i de kendisine iyilik yapan birini suç ortağı olarak adını vermeye zorlar. Sembolik şiddet tekeli elinde tutan bir yapı olarak devlet, “yaşanana ve hükmedene rızayı” birleştirmiş, aynı kılmıştır. Dayağın bu öyküde soruşturma ve ıslah etme maçıyla kullanıldığı görülür. “Candarma Bekir” öyküsünde, dayak, belirli bir mekânda uygulanan disipline edilmiş bir şiddet olarak belirir. Aynı zamanda devlet, kamusal olarak mahkûmu kategorize etmekte ve “Seni, halkın önünde, suçlu olmakla itham ediyorum (...) Seni sınıflandırıyorum; Seni cezalandırıyorum.” demektedir.

Komik-i Şehir hikâyesinde, İşkodralı habis bir jandarma kumandanı vardır. İki kelimeyi bir araya getiremediği halde toplantılarda diskur çekmek gibi bir sevdası vardır. İşine geç gelen kumandan, aktris Viktor'un kaçırılmasında suçu kumpanyaya yıkmaya çalışır ve arama emri çıkarmaz. Çünkü Çömlekçizadelerle başı derde girsin istememektedir. Burada devletin “bir zor aygıtı, kamusal düzenin ancak egemenler lehine korunmasının aygıtı” bağlamında Marksist bir yorumunun söz konusu edildiği söylenilebilir. “Kağnı” hikâyesinde jandarmanın halkın güvenlik ve asayişini sağlama konusundaki isteksizliği vurgulanır. Yine savcı ve doktorun sorumsuzluğu, bir ananın çocuğunun ölüsünü mezardan çıkartarak kağnısıyla jandarma eşliğinde vilayete götürmesine sebep olur. Jandarmanın acımasızlığı ve duygusuzluğu bu hikâyede bir kez daha karşımıza çıkar. “Sıcak Su” adlı öyküde ise, kısmen amirlerinin baskısı, iki jandarmayı firari bir hükümlüyü bulmak için karısına tecavüz etmeye iter.

Gardiyanlar, Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde jandarmaya göre daha az karşımıza çıkar. “Kazlar, Candarma Bekir, Duvar” öykülerindeki gardiyanlar rüşvetçi ve acımasız tiplerdir.

Polisler, sadece “Kurtla Kuzu” öyküsünde yer alır. Ancak Sabahattin Ali, bu öyküsünde devlet memurluğu zihniyetinin ve ekmek kaygısının kişiyi nasıl şahsiyetsizleştirdiğini uzun uzadıya irdeler. Sorgulayan, işkence eden, itirafa zorlayan ve takip eden polis, Rifat ve Sevim'in hayatına hayaletimsi bir biçimde sızmıştır. Kendi menfaatlerine dokunulduğunda sistemi eleştiren memurlar, sistem tarafından kullanıldıklarının bilincinde değildir. Ancak devletin gücüyle kendilerini özdeşleştirmenin yarattığı tatmin duygusunun sağladığı konfor, kolay bırakılacak bir şey değildir. Ruhunu ekmek parasına satmanın, insanı makine haline getirdiği hikâyede vurgulanırken insanın ruhunu kamçılattırmamasının elinde olduğu ileri sürülür.

Taşraya odaklanan Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde vali, sadece “Asfalt Yol”da geçerken kaymakam tipi “Bir Siyah Fanila İçin, Komik-i Şehir” adlı öykülerde ele alınır. “Asfalt Yol”daki vali işgüzar ve dalkavuk bir validir. Halkın ihtiyacından ziyade vekilin rahatını düşünür. “Bir Siyah Fanila İçin” öyküsünde Ömer isimli kaymakamın nezdinde, Anadolu'nun romantik hayallerle çıkılacak bir gezinti yeri olmadığı vurgulanır. Orada görev yapmak her kişinin harcı değildir. Ömer, “Erenköyü'ne gidiyormuş kadar basit ve üzüntüsüz” çıktığı bu görevden, şuur burkan mekân ve insan izlenimleriyle bohem hayatına geri döner. Ömer, coğrafya ve insanı, sinemanın perspektifinden görürken idealist düşüncenin kendi nesli için bir fantezi olduğunu açıkça söyler. “Komik-i Şehir” öyküsündeki kaymakamın hayata ve insana bakışı sorunludur. Kendisini “kazanın kralı” olarak gören kaymakam, “bir orospu için” başına iş açılmasını istemez. Çünkü Çömlekçizadeler, tekin bir aile değildir. Viktor bulunca odasında ona saldırır. Hiç beklemediği bir karşılık alınca “birçok vukuata, memleket inzibatını ihlâl edecek ahvâle sebebiyet verdiklerinden” kumpanyayı kaza dışına çıkarma emri

verir. Tertiplemediği bir oyun sonucunda kumpanyadan sadece Viktor ve eşlik eden jandarmalardan da biri kurtulur. Belirtilen öykülerde kaymakamların, genel olarak halka ve realiteye uzak memurlar olduğu gözler önüne serilir.

Müddeiumumi ya da savcı, “Kazlar, Komik-i Şehir, Kağrı” hikâyelerinde ele alınır. Görevini yapmayan, menfaatini önemseyen, tembel ve dedikoducu bu tipler hastalıklı bir zihniyete sahiptirler. Kısaca savcılar, idareimaslahatçıdır.

Doktor tipi, “Kağrı, Sulfata, Böbrek, Dekolman ve Cankurtaran” hikâyelerinde geçmektedir. Bu hikâyelerdeki doktorlar, yozlaşmış ve topluma yabancılaşmışlardır. Genellikle tembel, acımasız, rüşvetçi ve paragözdürler. Para için hastayı kesip biçmekten, vatandaşın canını tehlikeye atmaktan çekinmezler. Sadece “Cankurtaran” adlı hikâyede diğerlerinden farklı bir doktor gözümüze çarpar ama onun da farklılığı ya da iyiliği, “kitaba sığdırılmış bir ahlâk” anlayışından öteye geçemez. “Sulfata” öyküsünde hem doktorun hem hademelerin halka muamelesi insani değildir. Köylüleri sıtma olmadıkları halde yalan söylemekle itham eden doktor, onlarla alay eder ve onlara hakaret eder. Doktor, köylülerin kinin pahalı olduğu için gece kapısında yattıklarını ve “yalancı mahlûklar” olduğunu düşünmektedir. Böbrek’te Niğde eski nüfus memuru Avni Akbulut’un hem sağlığı hem parası ehliyetsiz, çıkarıcı ve paragöz doktorlar tarafından elinden alınır. Aynı zamanda doktorların, dolandırıcılarla (tavcılar) işbirliği yapan ve konuştukları dil göz önüne alındığında halka yabancılaşmış tipler olarak çizildiği görülür. “Dekolman” adlı öyküde ise, doktorlarımızın kendilerini geliştirmek için bir çaba harcamadıkları, ithal malı ve bölük pörçük fikirlerle aksini yapanları da birtakım sıfatlarla yaftaladıkları gözler önüne serilir. “Cankurtaran” öyküsünde, köylülerin acil bir durum olmasına rağmen hastanenin kapısını çalmaya cesaret edemediklerini görürüz. Hastanelerde doktor yetersiz olduğu gibi bir düzen de yoktur. Bu öyküdeki Tatar yüzlü başhekim, görünüşte iyi bir hekimdir. Ancak onun hareket ve tavırlarını belirleyen husus, “başka doktorlara benzememek, kitaplarda okuduğu –insanlara hizmet eden-soydan bir hekim olmak” düşüncesinin bir inat haline gelmesidir. Başka olanlara karşı tiksinti duyan başhekim, hastalarının eline fırsat geçtiğinde “ötekiler gibi namussuz” olacaklarını düşünür ve İbrahim’in karısı Asiye’yi Mutena Cankurtaran’a gönderir. Cankurtaran için önemli olan sağlık değil paradır. İbrahim’e senet imzalatılarak, Asiye’yi ameliyata alır. Öküzlerini ve kağrısını sattığı halde senedi ödeyemeyen İbrahim, Asiye’yi hastanede bırakıp köye döner. Hastanede adeta mahpus tutulan Asiye, kalan borçları ödemesi için Mutena Cankurtaran tarafından gayriinsani koşullarda çalıştırılır.

“Hakkımızı Yedirmeyiz” adlı hikâyede hastanede, hesabına kitabına uydurulan hizmet adı altında yapılan vurgun ve soygun anlatılır. İdare Müdürü Hacı Lütfü, çaldığı paralarla

çocuklarını iyi yerlerde okutur amacı ise “sırf memlekete hayırlı bir evlat” yetiştirmektir. “Arap Hayri, Komik-i Şehir, Bir Orman Hikâyesi, Kanal, Çilli, Bir Skandal, Selam, Asfalt Yol, Kafakağıdı” öykülerinde eğlentiye düşkün, zimmetine para geçirmekte ve harcırahları eksik tahakkuk ettirmekte mahir, haklının değil güçlünün yanında duran, işlerini yapmamaları cinayete sebep olan, çeşitli şeylerle vakit öldüren ve hovardalık ettiklerini sanan bazı memur tiplerinin yanı sıra bütün maaşını kumarda kaybettiği için iki gecedir evine gidemeyen, dilekçeleri dikkate almayıp işlerini savsaklayan, işini yapma zamanı geldiğinde rahatsız edildiğini düşünen, rüşvet ve irtikâptan dolayı hüküm giyen çeşitli memurlar eleştirilir.

Öykülerinde çeşitli yönleriyle tenkit ettiği, modern devletin temel niteliklerinden biri olan “meşru şiddet”in kurbanı olan Sabahattin Ali, aslında halkını çok sevmiş, onun hakkını korumaya ve savunmaya çalışmıştır. Temelde hikâyelerinde bürokrasi ve memur eleştirisini, toplumsal düzenin daha iyiye ulaşması için yaptığı söylenebilir. İncelediğimiz hikâyeleri, bu açıdan bakıldığında, her devirde okunacak ve her okuyan bu hikâyelerde kendi modernleşme serüvenimizden bir şeyler bulacaktır.

KAYNAKÇA

- Abadan, N. (1959). *Bürokrasi*. Ankara: SBF Yayınları.
- Akçam, T. (1995). *Siyasî kültürümüzde zulüm ve işkence*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akdağ, M. (1975). *Türk halkının dirlik ve düzenlik kavgası/celali isyanları*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Akyıldız, A. (2012). *Osmanlı bürokrasisi ve modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ali, S. (2000a). *Bütün öyküleri 1*. İstanbul: YKY
- .....(2000b). *Bütün öyküleri 2*. İstanbul: YKY
- Arendt, H. (1997). *Şiddet üzerine*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atay, O. (2007). *Tutunamayanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benjamin, W. (2014). “Şiddetin eleştirisi üzerine” *Şiddetin eleştirisi üzerine (hazırlayan ve sunuş: Aykut Çelebi)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bezirci, A. (1994). *Sabahattin Ali*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Bourdieu, P. (2015). Devlet üzerine/Collège de France dersleri (1989-1992). (çeviren: Aslı Sümer). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brod, M. (2000). *Kafka’da inanç ve umutsuzluk*.(çeviren: Kâmuran Şipal). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Cover, R. (2014). “Şiddet ve söz” *Şiddetin eleştirisi üzerine (hazırlayan ve sunuş: Aykut Çelebi)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çanaklı, L. A. (2010). *Türk romanında bürokrasi ve memurlar*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Derrida, J. (2014). “Yasanın gücü, otoritenin mistik temeli” *Şiddetin eleştirisi üzerine (hazırlayan ve sunuş: Aykut Çelebi)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Dreyfus, F. (2007). *Bürokrasinin icadı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Findley, C.V. (1996). *Kalemiyeden mülkiyeye/osmanlı memurlarının toplumsal tarihi*. (çeviren: Güç Çağalı Güven). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- .....(2014) *Osmanlı İmparatorluğunda bürokratik reform/babiâli, 1789-192*. (çeviren: Ercan Ertrük). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Heper, M. (1977). *Türk kamu bürokrasisinde gelenekçilik ve modernleşme/siyaset sosyolojisi açısından bir inceleme*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- .....(2012). *Türkiye’de devlet geleneği*. Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- İnalçık, H. (2009). *Devleti-i Aliyye*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Keyder, Ç. (1993). *Türkiye’de devlet ve sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Korkmaz, R. (2016). *Sabahattin Ali/insan ve eser*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kutlu, M. (1972). *Sabahattin Ali*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Mardin, Ş. (1992). *Türkiye’de toplum ve siyaset*. (derleyenler: Mümtaz’er Türköne-Tuncay Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (1986). *Kültürden irfana*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mumcu, A. (2005). *Tarih içindeki genel gelişimiyle birlikte Osmanlı Devleti’nde rüşvet/özellikle yargıda rüşvet*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Mumcu, A. (2007). *Osmanlı hukukunda zulüm kavramı*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Said, E. (2004). *Entelektüel/sürgün, marjinal, yabancı*. (çeviren:Tuncay Birkan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sami, Ş. (1901). *Kamûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Shaw, S.J. –Ezel Kural Shaw. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye cilt:2*. İstanbul: E Yayınları.
- Sönmez, S. (20013). “Kısa bir yaşamın gündökümü” *Sabahattin Ali* (Editör:Sevengül Sönmez). Ankara: KBY.
- Tosun, N. (2013). *Öykümüzün kırk kapısı*. Ankara: Hece Yayınları.
- Ülgener, S.F. (2006). *Zihniyet, aydınlar ve izm’ler*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Weber, M. (2008). *Sosyoloji yazıları*. (çeviren: Taha Parla). İstanbul: Deniz Yayınları.
- Yurdakul, İ.(2008). *Osmanlı ilmiye merkez teşkilâtı’nda reform (1826-1876)*. İstanbul: İletişim Yayınları.